

ORTA VADELİ PROGRAM

(2013-2015)

GİRİŞ

Küresel krizin başlangıcından itibaren yaklaşık 5 yıl geçmesine rağmen, dünya ekonomisinde henüz istikrar sağlanamamıştır. Önümüzdeki döneme dair özellikle gelişmiş ülke ekonomileri kaynaklı belirsizlik ve riskler sürmektedir.

Küresel belirsizlik ortamında ülkemiz ekonomisi olumlu bir performans göstermeye devam etmiştir. Kredibilitesi yüksek orta vadeli programların kararlılıkla uygulanması buna büyük katkı sağlamıştır.

2013-2015 dönemini kapsayan bu Orta Vadeli Programın temel amacı; potansiyel büyüme hızına ulaşmak, cari işlemler açığını daha da azaltmak, enflasyonu düşürmek, kamu mali dengelerini iyileştirmek ve böylece makroekonomik ve finansal istikrarı güçlendirmektir. Programda öngörülen mali çerçeve, finansal istikrar ortamı ve bankacılık sistemimizin sağlıklı yapısı özel kesim kaynaklı dengeli bir büyüme ortamı oluşturmaya devam edecektir.

Önümüzdeki dönemde, küresel ekonomideki ve potansiyel dış ticaret pazarlarımızdaki gelişmeler yakından izlenerek, Orta Vadeli Programın temel çerçevesi korunmak şartıyla, gerekli olabilecek politika uyarlamaları hızlı ve kararlı bir şekilde uygulamaya konulacaktır.

I. DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

A. DÜNYA EKONOMİSİ

Küresel krizin dünya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri alınan önlemlere rağmen devam etmekte ve ülke ekonomilerindeki yavaşlama eğilimi sürmektedir. Küresel ekonomi, özellikle Avro Bölgesinde yaşanan sorunların ticaret ve güven kanallarıyla diğer bölgelere yayılması sonucu tekrar zayıflamaya başlamıştır. Avro Bölgesinde yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler küresel görünüm üzerinde belirleyici olmaya devam etmektedir.

2009 yılında yaşanan daralma sonrasında 2010 yılında dünya ekonomisi toparlanma sürecine girmiş ve yüzde 5,1 oranında büyümüştür. Ancak 2011 yılında bu toparlanma süreci sürdürülememiştir. Avro Bölgesinde yaşanan mali çalkantılar ve bunun bankacılık kesimine olan yansımaları ile ekonomi politikasına yönelik karar alma süreçlerinde yaşanan belirsizlikler gelişmiş ülkelerde büyüme performansının beklenenden daha düşük seyretmesine neden olmuştur. Bu durum gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerin büyümelerine olumsuz yönde yansımaktadır. Bunun yanı sıra enerji, emtia ve gıda fiyatlarında yaşanan dalgalı seyrin yarattığı belirsizlik ortamı küresel büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmelerle birlikte, 2011 yılının Mart ayında Japonya'da yaşanan felaketlerin tedarik zincirine olumsuz yansımaları ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan siyasi belirsizlikler 2011 yılında dünya büyümesinin yüzde 3,8'e gerilemesine yol açmıştır. Gelişmiş ekonomilerde 2010 yılında yüzde 3 olarak gerçekleşen büyüme hızı, 2011 yılında yüzde 1,6'ya gerilemiştir. Aynı dönemde gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerin büyüme hızı ise yüzde 7,4'ten yüzde 6,2'ye inmiştir.¹

---

¹ IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2012

2010 yılında yüzde 12,6 oranında gerçekleşen dünya ticaret hacmi artış hızı, küresel ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlamaya bağlı olarak 2011 yılında yüzde 5,8'e gerilemiştir.

2011 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli fiyat artışları görülmüştür. Dünya mal ve hizmet ticareti fiyatları 2010 yılında yüzde 5,6, 2011 yılında ise yüzde 11,2 oranında artmıştır. Tüketici enflasyonu gelişmiş ekonomilerde yüzde 2,7, gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerde ise yüzde 7,2 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında küresel düzeyde yaşanan enflasyon artışlarının nedenleri arasında uluslararası düzeyde petrol, metal ve gıda fiyatlarındaki artışların yanı sıra ABD Merkez Bankasının ve Avrupa Merkez Bankasının parasal genişlemeyi sürdürmeleri sayılabilir.

Parasal genişleme nedeniyle dolar ve avro açısından likidite bolluğu ve faizlerin çok düşük olması, yatırımcıları gelişmekte olan ekonomilere yönlendirmiştir. Bu şekilde gerçekleşen kısa vadeli sermaye girişi, gelişmekte olan ekonomilerin para birimlerinin değer kazanmasına, kredi hacimlerinin aşırı hızlı artmasına ve dış ticaret dengelerinin bozulmasına yol açarak söz konusu ülkeler için önemli risk ve kırılganlık yaratmaktadır.

2011 yılında küresel ölçekte ekonomik toparlanmanın zayıf seyretmesine bağlı olarak birçok ülkede istihdam artışının yeterli düzeyde sağlanamaması önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. Özellikle Yunanistan, Portekiz, İrlanda ve İspanya gibi AB ülkelerinde işsizlik oranları yüksek seviyelere çıkmıştır. ABD ekonomisinde işsizlik oranı 2011 yılında, 2010 yılına göre bir miktar azalmasına rağmen, yüzde 9 ile kriz öncesi dönemlerin üzerinde gerçekleşmiştir. Avro Bölgesi işsizlik oranı ise 2011 yılında yüzde 10,2 oranıyla bir önceki yıla çok yakın seviyede gerçekleşmiştir.

Ekonominin canlandırılmasına yönelik alınan önlemler ve finansal sisteme sağlanan destekler, AB üyesi birçok ülkede mali sorunlara ve buna paralel olarak kamu maliyesinde bozulmalara yol açmıştır. Yüksek kamu borç stoku ve bütçe açıklarıyla karşı karşıya olan bazı ülkelerin buna ilave olarak düşük büyüme performansı göstermesi, borçların çevrilebilirliğine yönelik kaygıları daha da artırmıştır. Bu ülkelerde artan risk sonucu kredi notlarının düşürülmesi ise borçlanma maliyetlerini yükseltmiştir. 2010 yılı sonunda Avro Bölgesi genelinde yüzde 85,4 olan genel devlet brüt borç stokunun GSYH'ya oranı 2011 yılı sonunda yüzde 88'e yükselmiştir. ABD'de ise bu oran aynı dönemler itibarıyla yüzde 98,6'dan yüzde 102,9'a çıkmıştır.

2011 yılında yüzde 1,8 oranında büyüyen ABD ekonomisinde, toparlanma eğilimine rağmen, halen zayıf büyüme performansı gözlenmektedir. 2012 yılının ilk yarısında Avro Bölgesindeki krizin olumsuz yansımaları, tüketici harcamalarındaki zayıflık, tüketici güveninin istenilen seviyelerde olmaması, yeterli istihdam yaratılamaması ve istihdam piyasasındaki yapısal sorunlar; ABD ekonomisinde yıl sonu büyümesinin beklenenden düşük gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Bunlara ilave olarak, 2013 yılında birçok vergi teşvikinin yasal süresinin sona ermesi ve borç tavanının artırılmaması sonucunda oluşacak otomatik harcama kesintileri nedenleriyle mali sıkılaşmaya gidilecek olmasının yarattığı endişeler, henüz orta vadeli bir mali planın ortaya konulamaması, zayıf konut piyasası gibi gelişmeler ABD ekonomisinin gelecek dönem büyümesinin de ılımlı seyredeceğini göstermektedir.

Avrupa Birliğinde krizle mücadele etmek amacıyla geçtiğimiz dönemde önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, ekonomilerin canlandırılması yönünde ve kamu dengelerinde kayda değer bir iyileşme sağlanamamıştır. Avro Bölgesi liderleri krizle

mücadele etmek için kurumsal yapının güçlendirilmesi, bankacılık birliği yol haritasının oluşturulması, ortak denetim mekanizmasının kurulması, kurtarma fonlarına esneklik kazandırılması, Avrupa İstikrar Mekanizmasına bankaları doğrudan sermayelendirme yetkisinin verilmesi konularında önemli kararlar almışlardır. Ancak, bu kararların ayrıntıları ve nasıl uygulanacağına yönelik belirsizlikler devam etmekte ve küresel ekonomi açısından önemli bir risk unsuru oluşturmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak, Avrupa'da yüksek seyreden borç oranları ve zayıf bankacılık yapısı Avro Bölgesine yönelik büyüme tahminlerinin aşağı yönlü revize edilmesine yol açmıştır.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyümeleri 2011 yılından bu yana gelişmiş ülke ekonomilerinin büyüme performanslarına paralel olarak yavaşlamıştır. Son yıllarda küresel büyümenin motoru olarak görülen ve 2011 yılında yüzde 9,2 oranında büyüyen Çin ekonomisinin 2012 yılı ikinci çeyreğinde yüzde 7,6 olarak gerçekleşen büyüme oranı, bu ekonomide önemli bir yavaşlama olduğunu göstermektedir. Bu oran, Çin'in son yıllardaki en düşük büyüme verisidir. Yükselen Asya ekonomileri dışında kalan gelişmekte olan ülkelerde büyümenin; uygulanan daraltıcı politikalar, dışsal etkenler ve artan risk algısı nedeniyle potansiyelin altında kalacağı öngörülmektedir.

Dünya ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler sonucunda uluslararası kuruluşlar büyüme tahminlerini aşağı yönlü revize etmişlerdir. 2012 yılı dünya büyümesini 2011 yılı Eylül ayında yüzde 4 olarak tahmin eden IMF, 2012 yılı Ekim ayında bu tahminini yüzde 3,3 seviyesine indirmiştir. 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ise dünya büyümesinin bir miktar artarak sırasıyla yüzde 3,6, yüzde 4,1 ve yüzde 4,4 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2011 yılı Eylül ayında yapılan tahminlerde, 2012 yılında yüzde 1,1 oranında büyüyeceği öngörülen Avro Bölgesinin 2012 yılı Ekim ayında yapılan tahminlerde yüzde 0,4 oranında daralacağı öngörülmektedir. 2013-2015 döneminde ise Avro Bölgesinin sırasıyla yüzde 0,2, yüzde 1,2 ve yüzde 1,5 oranında büyümesi beklenmektedir. ABD ekonomisinin ise 2012-2015 döneminde sırasıyla yüzde 2,2, yüzde 2,1, yüzde 2,9 ve yüzde 3,4 oranında büyümesi öngörülmektedir. Gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerin 2012-2015 döneminde sırasıyla yüzde 5,3, yüzde 5,6, yüzde 5,9 ve yüzde 6,1 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. Aynı dönemde Çin'in yüzde 7,8 ila yüzde 8,5 aralığında büyümesi beklenmektedir.²

Dünya ticaret hacminin 2012 yılında yüzde 3,2 ve 2013 yılında yüzde 4,5 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. 2014 ve 2015 yıllarında ise dünya ticaret hacminin yüzde 5,8 ve yüzde 6,1 oranında artması beklenmektedir.

2012 yılına ilişkin düşük büyüme beklentisi ve istihdam yaratılmasındaki güçlükler nedeniyle işsizlik oranlarında küresel düzeyde belirgin bir iyileşme beklenmemektedir. 2012 yılında işsizlik oranlarının, ABD ve Avro Bölgesi için sırasıyla yüzde 8,2 ve yüzde 11,2 olması beklenmektedir. 2013 yılında ise bu oranların sırasıyla yüzde 8,1 ve yüzde 11,5 olacağı tahmin edilmektedir.

Ekonomik toparlanmanın yavaş seyrettiği ABD ekonomisinde bütçe açığının önemli derecede azalması beklenmemekte ve 2011 yılında yüzde 10,1 olan genel devlet bütçe açığının GSYH'ya oranının 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla yüzde 8,7

---

² 2014-2015 dönemine ilişkin büyüme tahminleri 2012 yılı Ekim ayı IMF Dünya Ekonomik Görünüm veri tabanından alınmıştır.

ve yüzde 7,3 olacağı tahmin edilmektedir. Genel devlet brüt borç stokunun GSYH'ya oranının ise artmaya devam ederek 2012 yılında yüzde 107,2'ye, 2013 yılında yüzde 111,7'ye yükselmesi beklenmektedir.

Başta Yunanistan, İrlanda ve İtalya olmak üzere AB çevre ülkelerinde yüksek oranlı borçlar ve bozulan mali yapı nedeniyle alınan mali önlemlerin etkisiyle Avro Bölgesinde genel devlet bütçe açığının GSYH'ya oranının önümüzdeki dönemde gerilemesi beklenmektedir. 2011 yılında yüzde 4,1 seviyesinde olan bu rakamın, 2012 yılında yüzde 3,3'e ve 2013 yılında yüzde 2,6'ya düşeceği tahmin edilmektedir. Genel devlet brüt borç stokunun GSYH'ya oranındaki artış eğiliminin devam ederek 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla yüzde 93,6 ve yüzde 94,9 olacağı tahmin edilmektedir.

2011 yılında küresel düzeyde yüzde 4,9 olarak gerçekleşen enflasyon oranının, 2012 yılında yüzde 4 ve 2013 yılında ise yüzde 3,7 olacağı tahmin edilmektedir. Son aylarda dünya genelinde tarımsal üretimde yaşanan sorunlar gıda fiyatlarının artmasına yol açmaktadır. Tarımsal emtia fiyatlarında gözlenen artışlar işlenmiş gıda fiyatları ve dolayısıyla enflasyon üzerinde yukarı yönlü risk oluşturmaktadır. Emtia fiyatlarındaki dalgalı seyir ise belirsizliği artırmaktadır.

2012 yılının ilk aylarında Orta Doğu'da oluşan siyasi gelişmeler neticesinde artan petrol fiyatları, arz yönlü olumlu gelişmeler ve küresel ekonomik aktivitedeki yavaşlamanın talep baskısını azaltması sonucunda 2012 yılının ikinci çeyreğinden itibaren azalmış, ancak yılın ikinci yarısında yeniden bir artış eğilimine girmiştir.

Dünya ekonomisinde aşağı yönlü risklerin önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir. Küresel ekonomide aşağı yönlü risklerin giderek ağırlık kazanması ve küresel büyüme görünümünün daha da zayıflaması durumunda gelişmekte olan ülkelerin makro-finansal dengeleri olumsuz etkilenebilecektir.

Küresel konjonktürdeki belirsizliklere karşı Türkiye ekonomisinin dayanıklılığının korunması açısından son yıllarda uygulanan ihtiyatlı maliye politikalarının önümüzdeki dönemde de devam etmesi kritik önem taşımaktadır. Mali disiplinin kalitesini artıracak ve tasarruf açığını azaltacak yapısal reformların sürdürülmesi ekonomide istikrarı destekleyecektir.

B. TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye 2011 yılında kaydettiği yüzde 8,5 oranındaki GSYH büyümesiyle, dünyada büyüme hızı en yüksek olan ülkeler arasında yer almıştır. 2011 yılında büyüme esas olarak özel tüketim ve sabit sermaye yatırımları kaynaklı olmuştur. Yurtiçi talepteki canlanma özellikle imalat sanayii, inşaat, ticaret ve ulaştırma sektörlerinde yüksek katma değer artışlarını beraberinde getirmiştir. Sürdürülebilir bir büyüme temel hedefi çerçevesinde; küresel ölçekteki belirsizlikler ve cari işlemler açığındaki artış karşısında alınan önlemler sonucunda, ekonomik faaliyetler özellikle yılın son çeyreğinden itibaren yavaşlama eğilimine girmiştir. Söz konusu yavaşlama 2012 yılının ilk yarısında da devam etmiştir. Son bir yılda net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısının giderek artması sonucunda iç talep yavaşlamasının büyüme üzerindeki olumsuz etkisi sınırlı kalmıştır. Bu yılın son çeyreğinde net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısının azalması, iç talebin ise nispi olarak toparlanması öngörülmektedir. Böylece 2012 yılı büyümesinin yüzde 3,2 olması beklenmektedir.

Mevsimsel etkilerden arındırılmış verilere göre, küresel kriz sürecinde 2009 yılı Nisan döneminde yüzde 14,9'a kadar yükselen işsizlik oranı, yüksek büyüme ve

işsizlikle mücadele kapsamında alınan tedbirlerin etkisiyle 2012 yılı Haziran döneminde yüzde 8,9 seviyesine gerilemiştir. İşsizlik oranının geldiği bu seviye kriz öncesi oranların da altındadır. Bu dönemde işsizlik oranı işgücüne katılma oranındaki yüzde 2,4 puan artışa rağmen azalmıştır.

İşsizlik oranındaki bu düşmeye paralel olarak istihdam oranı da artmıştır. Mevsimsel etkilerden arındırılmış olan istihdam oranı 2012 yılı Haziran döneminde yüzde 45,3'e yükselmiştir. Son bir yılda toplam istihdam 676 bin kişi artmıştır. Tarım dışı istihdamdaki artış ise 721 bin kişi olmuştur. Böylece, Nisan 2009 döneminden bu yana istihdam edilen kişi sayısında 4 milyonun üzerinde bir artış sağlanmıştır.

ILO verilerine göre Türkiye 2009 yılının başından bu yana işsizlik oranını en hızlı düşüren ülkelerden biri olmuştur. Ayrıca, OECD hesaplamalarına göre 2012 yılı Mayıs dönemi itibarıyla Türkiye'de mevsimsel düzeltilmiş işsizlik oranı ilk kez OECD ortalamasının altına inmiştir.

2011 yılının son çeyreğinde başlayan ekonomideki yavaşlama neticesinde, 2012 yılının Ocak-Temmuz döneminde ithalat nominal olarak azalmış ve cari açık önemli miktarda gerilemiştir. 2011 yılında 77,1 milyar dolar olarak gerçekleşen cari işlemler açığı, 2012 yılı Temmuz ayında yıllıklandırılmış olarak 61,4 milyar dolara gerilemiştir. Bu eğilimin yılın geri kalanında da devam ederek yıl sonu itibarıyla cari açığın 59 milyar dolara inmesi beklenmektedir. Böylece 2011 yılında yüzde 10 olarak gerçekleşen cari işlemler açığının GSYH'ya oranının, 2012 yılı sonunda yüzde 7,3'e ineceği tahmin edilmektedir. Cari açıkta kaydedilen azalma, öncelikle alınan tedbirlere bağlı olarak yurtiçi talebin kontrol altında tutulmasına ve net ihracattaki artışa bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Cari açığın kısa vadede azalmasına etki eden bu unsurların yanı sıra orta ve uzun vadede kalıcı bir şekilde sürdürülebilir düzeye indirilmesine yönelik olarak bir yandan dış ticaret açığını azaltıcı, diğer yandan yurtiçi tasarrufları artırıcı ve finansmanın kalitesini iyileştirici adımlar atılmıştır.

Bu bağlamda, ithalata bağımlı üretim yapısını değiştirmeyi amaçlayan yeni teşvik sistemi yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca, girdi tedarik stratejisi kapsamında eylem planları hazırlanmıştır. Hizmet ihracatını destekleyici vergisel teşvikler getirilmiştir. İhracatta pazar çeşitliliğini sağlayacak uygulamalar sürdürülmüştür.

Yurtiçi tasarrufların artırılmasına yönelik olarak bireysel emeklilik ve hayat sigortası daha cazip hale getirilmiş ve doğal afet sigortasının yaygınlaşmasını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca şirket tasarruflarının artırılmasına ve uluslararası doğrudan yatırım girişlerine önemli katkı sağlayacak yeni Türk Ticaret Kanunu ile kayıtdışılıkla mücadele stratejisi uygulamaya konulmuştur.

Firmalarda borçlanma yerine öz kaynak kullanımının özendirilmesi sağlanmış, bireysel katılım sermayesi ve girişim sermayesi fonlarını destekleyecek düzenlemeler yapılmış, yeni Sermaye Piyasası Kanunu Tasarısı TBMM'ye sevk edilmiştir. Türkiye'nin finansal kapasitesinin artırılması amacıyla İstanbul Uluslararası Finans Merkezi projesini desteklemek üzere uluslararası fonların, portföy yönetim şirketlerince Türkiye'den yönetilmesine vergisel kolaylık getirilmiştir. Ayrıca, uluslararası ve yurtiçi piyasalarda kira sertifikası ihracına ilişkin altyapı oluşturulmuştur.

2011 yılında Türk Lirasında gözlenen belirgin değer kaybının yanı sıra dolar bazında ithalat fiyatlarında kaydedilen artışlar temel mal fiyatları artış hızını, maliyet koşullarındaki olumsuz gelişmeler ise hizmet fiyatları artış hızını ivmelendirmiştir.

Ayrıca toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönünde verdiği katkının önceki iki yıla göre önemli oranda azalması da çekirdek enflasyonun yüzde 8,1'e yükselmesinde etkili olmuştur. Gıda fiyatları yıl boyunca dalgalı bir seyir izlemiş ve yılın son çeyreğinde kayda değer artış göstermiştir. Enerji fiyatlarındaki değişim ise petrol fiyatlarında yaşanan artışa paralel olarak yıl genelinde yüksek seyretmiştir. Altın fiyatlarındaki hızlı yükselme, elektrik ve doğal gazda yapılan fiyat ayarlamaları ile tütün mamullerine yönelik ÖTV düzenlemeleri TÜFE yıllık artış hızını yaklaşık 2 puan yükseltmiştir. Böylece, 2011 yılı sonunda TÜFE yıllık artış hızı, önceki yıla göre 4 puanlık bir artışla, yüzde 10,5 olarak gerçekleşmiştir.

2012 yılının Ocak-Eylül döneminde TÜFE birikimli artış hızı bir önceki yılın aynı dönemine göre 1,2 puan azalarak yüzde 3,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede, yurtdışı talepte kaydedilen yavaşlama, petrol dışı emtia fiyatlarının gerilemesi ve işlenmemiş gıda ürünleri fiyatlarında kaydedilen azalma etkili olmuştur. Ancak 2011 yılının son çeyreğinde TÜFE'deki yüksek artışın oluşturduğu baz etkisi nedeniyle yıllık enflasyon 2012 yılında yüksek seyretmiş ve Eylül ayı itibarıyla yüzde 9,2 olarak gerçekleşmiştir. Yıl sonunda TÜFE yıllık artış hızının bir önceki OVP tahmini olan yüzde 5,2'nin üzerinde yüzde 7,4 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, 2012 yılında yüksek seyreden enflasyonun fiyatlamaya davranışlarına olumsuz etkisi, petrol fiyatlarının öngörülen seviyelerin üzerinde seyretmesi ve Eylül ve Ekim aylarında yapılan fiyat ayarlamaları etkili olmuştur.

Merkez Bankası 2011 yılında yaşanan gelişmelerin temel enflasyon üzerinde kalıcı etki yaratmasını sınırlandırmak için para politikasında önemli bir sıkılaştırmaya gitmiştir. Bu çerçevede, faiz koridoru yukarı doğru genişletilmiş, ortalama fonlama maliyeti belirgin şekilde artırılmış ve esnek para politikası çerçevesinde ortalama fonlama maliyetinin politika faizinin üzerinde seyretmesine izin verilmiştir. Enflasyonist risklerin görece azalmasıyla birlikte Merkez Bankası, son 3 aylık dönemde ortalama fonlama maliyetini düşürmüştü ve Eylül ayındaki Para Politikası Kurulunda faiz koridorunun üst sınırında indirimde gidilmiştir.

Merkez Bankası, 2012 yılında bankaların likidite yönetimini daha az maliyetli ve daha esnek bir yapıya kavuşturmayı, döviz kurunda oynaklığı azaltmayı ve döviz rezervlerini güçlendirmeyi amaçlayan adımlar atmıştır. Bu doğrultuda, Türk Lirası yükümlülükler için tesis edilmesi gereken zorunlu karşılıkların döviz veya altın olarak tutulabilecek kısmına ilişkin üst sınırlar kademeli olarak yükseltilmiştir.

2011 yılında genel devlet açığı GSYH'ya oran olarak başlangıçta öngörülenin yüzde 1,8 puan altında gerçekleşmiştir. Bu olumlu performansın yüzde 0,6 puanı gelirlerden, yüzde 0,7 puanı faiz giderlerinden, yüzde 0,5 puanı ise faiz dışı harcamalardan kaynaklanmıştır. Gelirlerde sağlanan performansta, ekonomide yaşanan güçlü toparlanma, istihdamdaki artış ve bazı kamu alacaklarının yeniden yapılandırılması etkili olmuştur. Nominal tutar olarak, faiz giderleri programlananın altında gerçekleşmiş; faiz dışı harcamalar ise programlananın üzerine çıkmıştır.

2012 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranının sosyal güvenlik prim gelirlerindeki artışa paralel olarak bir önceki yılın yüzde 0,6 puan üzerinde, yüzde 37 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Faiz giderlerinin 2011 yılı seviyesine yakın gerçekleşmesi, faiz dışı harcamaların ise özellikle cari giderler ve transferlerdeki artış nedeniyle bir önceki yıla göre yüzde 1,7 puan artması beklenmektedir. Böylece, GSYH'ya oranla yüzde 0,8 olarak hedeflenen genel devlet açığının, 2012 yılı sonunda, yüzde 1,6 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, GSYH'ya oran olarak, yüzde 1,1 olması programlanan kamu kesimi borçlanma gereğinin yüzde

1,7 olması öngörülmektedir. Öte yandan, faiz giderleri ve özelleştirme gelirleri hariç kamu kesimi fazlasının ise programlanan seviye olan yüzde 1,7'de kalması beklenmektedir.

Bu gelişmelere paralel olarak 2011 yılında yüzde 39,2 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel devlet borç stokunun GSYH'ya oranının 2012 yılında yüzde 36,5 düzeyinde olması beklenmektedir.

II. TEMEL AMAÇ

2013-2015 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programın temel amacı, küresel ekonomide devam eden sorunlara rağmen, büyümeyi potansiyel seviyesine çıkarmak, istihdamı artırmak, kamu dengelerini iyileştirmek, enflasyonla mücadelede devam etmek, cari işlemler açığındaki düşüş eğilimini sürdürmek, yurtiçi tasarrufları artırmak ve bunların sonucunda makroekonomik istikrarı güçlendirmektir.

Program döneminde maliye, para ve gelirler politikaları ile makro ihtiyati düzenlemeler, güven, istikrar ve öngörülebilirliği güçlendirecek ve ekonominin dış şoklara karşı dayanıklılığını artıracak bir çerçevede uygulanacaktır.

Makro tedbirlerin yanı sıra cari açığın orta-uzun vadede kalıcı olarak düşürülmesi için yapısal reformlara ve sektörel bazda tedbirlerin alınmasına devam edilecektir.

İstihdamı artırmak için istikrarlı büyüme ortamını sağlayacak politikaların yanı sıra işgücünün niteliğini, işgücü piyasasının esnekliğini ve işgücüne katılımı artıracak politikalara ağırlık verilecektir.

Ekonominin rekabet gücü, kamu harcamalarında etkinlik, iyi yönetim, eğitim sistemi, yargı sistemi, vergi sistemi, kayıtdışılık, yerel yönetimler, bölgesel gelişme ve sürdürülebilir kalkınma alanlarındaki yapısal dönüşümün devam ettirilmesi, kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesi programın temel öncelikleri arasında yer almaktadır.

III. MAKROEKONOMİK HEDEFLER VE POLİTİKALAR

A. PROGRAM DÖNEMİ HEDEF VE GÖSTERGELERİ

Programın makroekonomik çerçevesi oluşturulurken; dönem içerisinde, küresel büyümenin tedrici olarak artacağı, ticaret ortaklarımızın ise daha ılımlı büyüyeceği, yükselen piyasa ekonomilerine sermaye girişinin devam edeceği, ithalat ve ihracat fiyatlarımızın yatay bir seyir izleyeceği varsayılmıştır.

1. Büyüme ve İstihdam

- i) AB ülkeleri başta olmak üzere dış pazarlarımızdaki talep belirsizliği nedeniyle 2013 yılında GSYH büyümesi yüzde 4 olarak öngörülmüştür. 2014 ve 2015 yıllarında ise büyümenin potansiyel seviyesine yakınsayarak yüzde 5 seviyesinde gerçekleşmesi hedef alınmıştır. Bu dönemde büyümeye dış talebin katkısının sınırlı kalması, büyümenin esas itibarıyla yurtiçi talep kaynaklı olması öngörülmektedir.
- ii) Program döneminde, reel olarak yıllık ortalamada, özel tüketim harcamalarının yüzde 4,0, özel sabit sermaye yatırımlarının yüzde 7,0, kamu tüketim harcamalarının yüzde 3,4, kamu sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 4,3 artması öngörülmektedir.

- iii) Son yıllarda önemli ölçüde düşen yurtiçi tasarrufların dönem boyunca artarak program dönemi sonunda yüzde 16,7'ye ulaşması beklenmektedir. Bu gelişmede özel kesim tasarruflarındaki artış belirleyici olmaktadır.
- iv) Program dönemi boyunca hem kamuda hem de özel kesimde tasarruf yatırım açığı oluşması öngörülmektedir.
- v) Program döneminde ekonomik büyümeyle birlikte tarım dışında 1,6 milyon kişi ilave istihdam yaratılması beklenmektedir. Bu dönemde tarım istihdamında beklenen sınırlı gerilemenin etkisiyle toplam istihdam artışının 1,5 milyon kişi olacağı tahmin edilmektedir.
- vi) Dönem sonunda işgücüne katılma oranının yüzde 49,8, istihdam oranının yüzde 45,5, işsizlik oranının ise yüzde 8,7 olması beklenmektedir.

2. Kamu Maliyesi

- i) 2012 yılı sonunda yüzde 1,7 olacağı tahmin edilen kamu kesimi açığının GSYH'ya oranının, Program dönemi sonunda yüzde 0,9'a gerilemesi hedeflenmektedir.
- ii) Aynı şekilde, 2015 yılı genel devlet açığının GSYH'ya oranının da, 2012 yılında gerçekleşmesi beklenen yüzde 1,6 seviyesinden yüzde 0,9'a düşmesi hedeflenmektedir.
- iii) 2012 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 0,5 düzeyinde olması beklenen program tanımlı kamu kesimi fazlasının sürekli artarak Program dönemi sonunda yüzde 1,1'e yükselmesi öngörülmektedir.
- iv) GSYH'ya oran olarak, genel devlet harcama ve gelirlerinin son dönemde ulaştığı seviyelerde seyretmesi beklenmektedir.
- v) 2012 yılında yüzde 27,2 olarak gerçekleşeceği tahmin edilen sosyal güvenlik primleri dahil vergi yükünün (vergi red ve iadeleri hariç) GSYH'ya oranının, 2013 yılında yüzde 28,2 olarak gerçekleşeceği ve Program dönemi sonunda yüzde 27,5 seviyesine gerileyeceği öngörülmektedir.
- vi) GSYH'ya oran olarak, 2011 yılında yüzde 39,2 düzeyinde gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun 2012 yılında yüzde 36,5 düzeyine gerilemesi beklenmektedir. Söz konusu oranın düzenli bir azalma eğilimi göstererek, Program dönemi sonunda yüzde 31 düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

3. Ödemeler Dengesi

- i) Program döneminde ticaret ortaklarımızın büyümesinin ılımlı seyredeceği, ihracatta pazar ve ürün çeşitlenmesinin artacağı tahmin edilmektedir. İhracat ve yakıt dışı ithalat fiyatlarının birbirine yakın seviyelerde ve düşük oranda artacağı ve böylece dış ticaret hadlerinde kayda değer bir değişim olmayacağı öngörülmektedir.
- ii) Bu çerçevede, Program döneminde yıllık ortalamada reel olarak ihracatın yüzde 5,7, ithalatın ise yüzde 5,4 oranında artacağı tahmin edilmektedir.
- iii) Dönem boyunca parasal olmayan altın ihracat ve ithalatının geçmiş yıllar seviyesine dönmesi beklenmektedir.

- iv) 2012 yılı sonunda 59,1 milyar dolar olacağı tahmin edilen yakıt ithalatının (27. Fası), büyüme performansı ve petrol fiyatlarındaki beklentilere göre dönem sonunda 65,4 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.
- v) 2012 yılında turizm gelirlerinin beklenen seviyenin biraz altında kalacağı, program döneminde ise turizm gelirlerinin ortalama yüzde 6,5 oranında artacağı tahmin edilmektedir.
- vi) Program döneminde yurtiçi tasarrufları artırmaya ve ekonominin üretim yapısının ithalata olan yüksek bağımlılığını azaltmaya yönelik politikaların da katkısıyla, 2012 yılı sonunda yüzde 7,3 olarak gerçekleşmesi beklenen cari işlemler açığının GSYH'ya oranının dönem sonunda yüzde 6,5'e inmesi hedeflenmektedir.

4. Enflasyon

- i) Toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönünde yaptığı katkının Program döneminde devam edeceği ve emtia fiyatlarının istikrarlı seyredeceği öngörülmektedir. Gıda enflasyonunun yüzde 7 civarında dalgalanması ve Brent tipi ham petrol fiyatlarının 110 dolar seviyesinde kalması beklenmektedir. Bu çerçevede, TÜFE yıllık artış hızının, yüzde 5 seviyesine ineceği tahmin edilmektedir.

B. MAKROEKONOMİK POLİTİKALAR

1. Büyüme ve İstihdam

Kademeli olarak cari açığın düşürüldüğü buna karşılık büyüme hızının artırıldığı bir makroekonomik çerçeve için yurtiçi tasarrufların ve ekonominin rekabet gücünün artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede;

- i) İç ve dış talep arasında dengeyi gözeterek, büyümenin istikrarlı bir artışla potansiyel hızında seyretmesi amacıyla para, maliye ve gelirler politikaları koordinasyon içerisinde yürütülecektir.
- ii) İstihdamın artırılmasına, işgücünün niteliğinin yükseltilmesine, kayıtdışılığın ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik politikalar desteklenerek, gelir artışı yoluyla tasarrufların artırılmasına katkı sağlanacaktır.
- iii) Yurtiçi tasarrufların artırılması için tüketimin gelire dengeli bir şekilde büyümesini sağlayıcı politikalar uygulanacaktır.
- iv) Gerek kamuda gerekse özel kesimde israfı azaltmaya yönelik politikalar uygulanacaktır.
- v) Tasarruf bilincinin artırılmasına yönelik çalışmalar düzenli olarak yürütülecektir.
- vi) Rekabet gücünün artırılması için daha verimli, Ar-Ge tabanlı ve yenilikçi üretim yapısına geçiş desteklenecektir.
- vii) Büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak ve yeni istihdam olanakları yaratmak için ihracatı artıracak ve ithalata bağımlılığı azaltacak yerli ve uluslararası yatırımlar desteklenmeye devam edilecektir.
- viii) KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmaya yönelik politikalara devam edilecektir.
- ix) Her bölgenin kendi potansiyeli ve dinamikleri göz önünde bulundurularak ulusal büyümeye ve kalkınmaya sağladıkları katkı artırılacaktır.

- x) Sosyal yardımlardan yararlananların işgücü piyasasına geçişini hedefleyen ve özendirici uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.
- xi) Kırsal kesimde, verimliliği görece yüksek ekonomik faaliyet alanlarını geliştirmek suretiyle, istihdam ve katma değer artırılacaktır.

2. Kamu Maliyesi

Maliye politikası; makroekonomik istikrarın güçlendirilmesine, özel sektör öncülüğünde bir büyüme sürecinin desteklenmesine, cari açıkla ve enflasyonla mücadeleye yardımcı olacak bir yaklaşımla yürütülecektir.

Programda öngörülen gelir, harcama ve borçlanma büyüklükleri gözetilecek, Programın mali hedeflerinden sapmaya yönelik güçlü emarelerin ortaya çıkması durumunda gerekli politika müdahaleleri yapılacak, mali disiplin korunacaktır.

a. Kamu Harcama Politikası

Kamu idarelerinin, belirlenen politika ve öncelikler doğrultusunda kendilerine tahsis edilen ödenekleri etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanmaları ve çok yıllık bütçeleme yaklaşımıyla belirlenen kamu harcamalarında programlanan miktarın aşılması esastır. Bu çerçevede;

- i) Kamu idarelerinin karar verme süreçlerini güçlendirmek, mali saydamlık ve hesap verilebilirliği artırmak amacıyla uygulamaya konulan stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme anlayışı yaygınlaştırılacak, kaynak tahsis sürecinde stratejik planlar ve performans programları esas alınacaktır.
- ii) Harcama programları verimlilik artışı sağlamak amacıyla gözden geçirilecektir. Bu amaçla idari bir mekanizma oluşturulacaktır.
- iii) Sosyal amaçlı programlar ile tarım sektörüne yönelik transferlerin amaçlanan faydayı sağlayıp sağlamadıklarını değerlendirmek üzere çalışma yapılacaktır.
- iv) Kamu idarelerinin etki analizi yapma kapasiteleri artırılacaktır.
- v) Kamu ihale sisteminin etkinliği artırılacaktır.
- vi) Sağlık hizmetlerinin kalitesinden ödün verilmeksizin, gereksiz ilaç ve hizmet kullanımını önlemek üzere ilaç ve tedavi harcamaları daha akılcı hale getirilecektir.
- vii) Sağlık hizmet sunucularının geçmiş davranışlarını dikkate alan denetim modelleri geliştirilecek, risk analizi ve veri madenciliği alanlarında yazılım, donanım ve eğitim altyapısı güçlendirilecektir.
- viii) Mahalli idarelerin genel bütçe vergi paylarından kamuya olan borçlarına mahsuben yapılacak kesinti, yeni borç doğmasını engelleyecek ve borç stokunun azalmasına yardımcı olacak bir oranla düzenli olarak uygulanmaya devam edilecektir.

b. Kamu Yatırım Politikası

Kamu yatırımlarının etkinliği artırılacak; yatırımlar, öncelikli sosyal ihtiyaçları giderecek ve üretken faaliyetleri destekleyecek nitelikteki altyapıya yönlendirilecek; kurumsal, sektörel, bölgesel ve AB'ye uyum yönündeki amaçların gerçekleştirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılacaktır. Bu çerçevede;

- i) Kamu yatırımlarının etkili, verimli ve zamanında gerçekleştirilmesi, mevcut sermaye stokunun daha etkin kullanılması hedeflenecektir.
- ii) Eğitim, sağlık, teknolojik araştırma, ulaştırma, içme suyu, adalet ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımlarına öncelik verilecektir.
- iii) Kamu yatırımları, başta Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Konya Ovası Projesi (KOP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) kapsamındaki yatırımlar olmak üzere bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı ve bölgesel gelişme potansiyelini değerlendirmeyi hedefleyen ekonomik ve sosyal altyapı projelerine yoğunlaştırılacaktır.
- iv) Kamu yatırım teklif ve kararları, sorun, ihtiyaç ve çözüm analizlerini içeren sektörel, bölgesel ve kurumsal stratejiler ile nitelikli yapılabirlik etütlerine dayandırılacaktır.
- v) Kamu yatırımları uygulamalarının etkinliğini artırmak amacıyla izleme ve değerlendirme çalışmaları geliştirilecektir.
- vi) Kamu altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde özel sektör katılımını artırıcı modellerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.

c. Kamu Gelir Politikası

Kamu gelir politikasının temel amacı; etkin, basit ve âdil bir vergi sistemi oluşturarak sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek, yurtiçi tasarrufları artırmak, istihdam ve yatırımları teşvik etmek, ekonomide kayıtdışılığı azaltmak ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda;

- i) Vergi düzenleme ve uygulamalarında istikrar ve öngörülebilirlik esas olacaktır.
- ii) Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesine, yüksek katma değerli ürünler geliştirilerek ülke ekonomisinin uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik vergi politikası uygulamalarına devam edilecektir.
- iii) Temel vergi kanunlarının günümüz ihtiyaçları doğrultusunda gözden geçirilmesi çalışmaları tamamlanacaktır.
- iv) Vergi politikaları finansman kalitesini artıracak şekilde uygulanacaktır.
- v) Başta yurtiçi tasarruf yetersizliği ve cari açık olmak üzere, büyüme ortamının sürdürülebilirliğini tehdit eden unsurlarla mücadelede vergi politikası gerektiğinde etkin bir şekilde kullanılacaktır.
- vi) İstisna, muafiyet ve indirimler nedeniyle oluşan vergi harcaması tutarlarının hesaplanarak kamuoyuyla paylaşılması uygulaması genişletilerek sürdürülecektir.
- vii) Vergiye uyumun artırılması ve vergi tabanının genişletilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
- viii) Kamu taşınmazlarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmasına yönelik olarak satış dahil tüm alternatifler değerlendirilecektir.

- ix) Vergi politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında, iklim değişikliğiyle mücadele edilmesine ve enerji tüketiminde tasarruf sağlanmasına yönelik öncelikler gözetilecektir.

d. Kamu Borçlanma Politikası

Kamu borçlanma politikası, iç ve dış piyasa koşulları ile maliyet unsurları göz önüne alınarak belirlenen risk düzeyi çerçevesinde, finansman ihtiyacının orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanmasını sağlayacak şekilde yürütülecektir. Bu hedef doğrultusunda,

- i) Stratejik ölçütlere dayalı borçlanma politikası uygulanması sürdürülecektir.
- ii) Piyasa koşulları elverdiği ölçüde, borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden ve sabit faizli enstrümanlarla yapılması suretiyle döviz kuru ve faiz oranı riski; ortalama vadenin uzatılması ve Hazine'nin güçlü rezerv tutması suretiyle likidite riski düşürülecektir.
- iii) Borç servisinin dönemler arası dengeli dağılmasının sağlanması ve ikincil piyasada fiyat etkinliğinin artırılması amaçlarıyla değişim ve geri alım ihaleleri yapılabilecektir.
- iv) İkincil piyasalarda sağlıklı bir verim eğrisinin oluşturulması ve likiditenin sağlanmasına yönelik olarak senetlerin azalan vadelerde yeniden ihraç edilmesi politikasına devam edilecektir.
- v) Devlet iç borçlanma senetlerinin yatırımcı tabanının genişletilmesi amacıyla yeni araçların geliştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilecektir.
- vi) Piyasa yapıcılığı sistemi sürdürülecektir.
- vii) Finansman programları, iç borçlanma stratejileri, ihale duyuruları gibi borçlanmaya ilişkin bilgilerin düzenli olarak açıklanmasına devam edilecektir.

e. Kamu Mali Yönetimi ve Denetim

Hukuki altyapısı önemli ölçüde oluşturulan mali yönetim, kontrol ve denetim anlayışı tüm unsurlarıyla uygulanacaktır. Bu kapsamda,

- i) Kamu idarelerinde iç ve dış denetimin etkin ve koordineli bir şekilde çalışması ve iç kontrol sisteminin sağlıklı bir şekilde işletilmesi sağlanacaktır.
- ii) Kamuda etkin bir dış denetimin sağlanması için Sayıştay'ın uygulama altyapısı güçlendirilecektir.
- iii) Kamu idarelerinin iç kontrol ve iç denetim standartlarına uyum düzeyi artırılacaktır.
- iv) Kamu idarelerinin mali yönetim ve denetim alanındaki insan kaynakları alt yapısı güçlendirilecektir.

f. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme

KİT'lerin kârlılık, verimlilik ve kurumsal yönetim ilkelerine uygun olarak işletilmesi esastır.

- i) KİT'lerde; yetkilendirmeyi, hesap verebilirliği, şeffaflığı, karar alma süreçlerinde etkinliği ve performans dayalı yönetimi esas alan stratejik yönetim anlayışı yaygınlaştırılacaktır.
- ii) KİT'lerin stratejik planlarının yıllık performans programları izlenecek ve değerlendirilecektir.
- iii) KİT'lerde uluslararası standartlara uygun iç denetim birimleri oluşturulacak, iç kontrol sistemleri geliştirilecektir.
- iv) Fiyatlandırma başta olmak üzere KİT'lerin tüm işletmecilik politikaları, stratejik planlar ile genel yatırım ve finansman kararnamelerinde öngörülen hedeflere ulaşacak şekilde belirlenecek ve etkin bir şekilde uygulanacaktır.
- v) KİT'lerin gayrimenkullerinin değerlendirilmesinde rayiç bedel esas alınacaktır. Atıl olmayan gayrimenkullerin devrinde; işletmenin verimliliği ve bütünlüğü gibi hususların olumsuz etkilenmemesi, tarım arazilerinin korunması ve çevre sağlığı göz önünde bulundurulacaktır.
- vi) KİT'lerin sürekli zarar eden ve kâra geçmesi mümkün görülmeyen işletme birimleri tasfiye edilecektir.
- vii) KİT'lerde nitelikli personel ihtiyacının karşılanması için gerekli tedbirler alınacaktır.
- viii) Kamu, elektrik dağıtımı ve şeker üretimi alanlarından tamamen çekilecek; elektrik üretimi, şehir içi doğal gaz dağıtımı, telekomünikasyon, liman, otoyol ve köprü işletmeciliğindeki kamu payı ise azaltılacaktır.

3. Ödemeler Dengesi

İstikrarlı büyümeyi sağlamak amacıyla cari açığın sürdürülebilir bir seviyeye indirilmesi ve finansmanının mümkün olduğunca doğrudan yatırımlar ve uzun vadeli kaynaklarla karşılanması esastır.

Yurtiçi tasarrufların artırılması, mali disiplinin korunması, yatırım ortamının iyileştirilmesi, işgücü piyasasının esneklik ve etkinliğinin artırılması, kayıtdışıyla etkin mücadele edilmesi ve İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Projesi çalışmaları cari açıkla mücadelede önemli katkı sağlayacaktır.

- i) Enerjide yerli ve yenilenebilir kaynakların payı artırılacak, enerji verimliliğini sağlayıcı çalışmalar desteklenerek ithalata olan bağımlılık azaltılacaktır.
- ii) Firmaların küresel rekabet gücünü artırmak amacıyla yenilikçiliğe dayalı, markalı, katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerin üretim ve pazarlama süreçlerinin desteklenmesine devam edilecektir.
- iii) Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) kapsamında; ihracata dönük üretimde daha etkin ve düşük maliyetli girdi tedarikine, üretim ve ihracatın ara malı ithalatına bağımlılığının azaltılmasına ve bu suretle ihracatta sürdürülebilir rekabet gücüne katkı sağlanmasına yönelik eylemlerin hayata geçirilmesine başlanacaktır.
- iv) Yurtiçinde üretim yapan uluslararası firmaların tedarik zincirlerinde yurtiçi üretimin payının artırılmasına yönelik politikalar geliştirilecektir.
- v) Dahilde işleme rejimi, yurtiçi üretim, ihracat ve dış ticaret dengesine etkisi açısından bütüncül bir şekilde değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

- vi) Yurtiçi katma değer oranı yüksek malları kullanma bilincinin geliştirilmesine yönelik olarak etiketleme başta olmak üzere özendirici tedbirler alınacaktır.
- vii) İthalatta piyasa gözetimi ve denetimi sisteminin etkinliği artırılacaktır.
- viii) Kamu alımlarında yerli ürünlerin tercih edilmesi sağlanacaktır.
- ix) İhracatta pazar çeşitliliğinin artırılması ve pazara girişin kolaylaştırılması desteklenmeye devam edilecektir.
- x) İhracata yönelik kredi ve garanti destek imkânlarının iyileştirilmesine devam edilecektir. Ayrıca, ihracatçılara yönelik finansman programlarının farkındalığı artırılacak ve yeni finansman araçları oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- xi) Ülkemizin ikili ve çok taraflı işbirlikleri kapsamında, ihracatın artırılmasına katkı sağlamak amacıyla küresel ölçekte ve bölgesinde etkinliği güçlendirilecek, ihtiyaç duyan ülkelere teknik destek sağlanacaktır.

4. Para Politikası

Para politikasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir. Destekleyici bir amaç olarak finansal istikrar da gözetilmeye devam edilecektir. Bu kapsamda;

- i) Para politikası, enflasyon hedeflemesi çerçevesinde yürütülecektir.
- ii) Temel para politikası aracı olarak kısa vadeli faiz oranları kullanılmasının yanı sıra, zorunlu karşılık oranları ve faiz koridoru gibi birbirini tamamlayıcı nitelikteki araçlar ile Türk Lirası ve döviz cinsi likidite uygulamaları birlikte kullanılmaya devam edilecektir.
- iii) Enflasyon hedefleri, Hükümet ve Merkez Bankası tarafından üç yıllık vadede belirlenecektir.
- iv) Para politikasının hesap verebilirliğini ve şeffaflığını temin etmek amacıyla, enflasyonun yıl sonu hedefinden belirgin olarak sapması ya da sapma olasılığının ortaya çıkması halinde, Merkez Bankası hedeften sapmanın nedenlerini ve enflasyonun tekrar hedefe yakınsaması için alınması gereken önlemleri Hükümete yazılı olarak bildirecek ve kamuoyuna duyuracaktır.
- v) Esnek ve etkin likidite yönetimine imkân veren para politikasının operasyonel çerçevesi önümüzdeki dönemde de sürdürülecektir.
- vi) Dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına bu dönemde de devam edilecektir.
- vii) Piyasa derinliğinin kaybolmasına bağlı olarak kurlarda sağlıksız fiyat oluşumlarının gözlenmesi veya aşırı oynaklık durumunda döviz satım ihaleleri yapılabileceği gibi spekülasyon davranışları gözlenmesi durumunda piyasaya doğrudan müdahale edilebilecektir.
- viii) Piyasa koşullarının elverdiği dönemlerde, rezerv biriktirme amaçlı döviz alım ihaleleri önceden ilan edilen program dâhilinde yapılmaya devam edilecektir.

IV. PROGRAM DÖNEMİ GELİŞME EKSENLERİ

A. REKABET GÜCÜNÜN ARTIRILMASI

1. İş Ortamının İyileştirilmesi

İş ortamının rekabetçi bir yapıya kavuşturularak iyileştirilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Bürokrasinin azaltılması, işlemlerin hızlandırılması ve işlem maliyetlerinin düşürülmesi konusundaki çalışmalar sürdürülecektir.
- ii) Yatırımların ve ihracatın artırılmasına, KOBİ'lerin, yeni girişimcilerin, esnaf-sanatkârların rekabet güçlerinin yükseltilmesine ve kooperatiflerin geliştirilmesine yönelik destek mekanizmaları çeşitlendirilecek ve mevcut desteklerin etkinliği artırılacaktır.
- iii) Başta rekabet gücü olanlar olmak üzere; yenilik kapasitesini, verimliliği, ihracatı artıran ve girişimciliği geliştiren kümelenme oluşumları desteklenecektir.
- iv) KOBİ'lerin finansmana erişimlerinin artırılması amacıyla; sağlanan destekler etkinleştirilecek, finansal araçlar çeşitlendirilecek ve KOBİ'lerin muhasebe ve finansal raporlama standartlarına uyumu sağlanacaktır.
- v) Devlet desteklerine ilişkin izleme ve değerlendirme sistemleri oluşturulacak, kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon güçlendirilecektir.
- vi) Gümrük altyapısının geliştirilmesi ve işlemlerin kolaylaştırılması çalışmalarına devam edilecektir.
- vii) Fikri mülkiyet sisteminin etkinliğini sağlamak üzere; kısa, orta ve uzun vadeli stratejiler belirlenecek, kurumsal kapasite, hukuki altyapı ve kurumlar arası işbirliği güçlendirilecek, toplum düzeyinde yaygın ve yerleşik fikri haklar kültürü oluşması yönünde çalışmalar sürdürülecektir.
- viii) İşletmelere yönelik veri altyapıları ve bilgi sistemleri geliştirilecektir.

2. Ekonomide Kayıtdışılığın Azaltılması

Haksız rekabetin önlenmesi, ekonomide rekabet gücünün ve kamu gelirlerinin artırılması amacıyla Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı kapsamında kayıtdışılıkla etkin bir mücadele yapılacaktır. Bu çerçevede;

- i) Kayıtdışılığa karşı toplumsal farkındalık artırılacak ve toplumsal mutabakat güçlendirilecektir.
- ii) Kayıtdışılığa karşı mükelleflerin gönüllü uyumu desteklenecek, denetimler etkinleştirilecek ve yaptırımların caydırıcılığı artırılacaktır.
- iii) Kamu idarelerinin uygulama ve denetim kapasiteleri geliştirilecek; veri paylaşımı başta olmak üzere kurumlararası eşgüdüm güçlendirilecektir.
- iv) e-Ticaret başta olmak üzere elektronik ortamda yapılan işlemlerden vergi kaybı doğması önlenecektir.
- v) Akaryakıt, içki ve tütün mamulleri kaçakçılığı başta olmak üzere kaçakçılıkla etkin bir şekilde mücadele edilecektir.

3. Finansal Sistemin Geliştirilmesi

Finansal istikrarın sürdürülmesi temel amaçtır. Ayrıca, İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi haline getirilmesi hedefi doğrultusunda finansal işlemlerin çeşitlendirilmesi ve derinleştirilmesi ile sektörün uluslararası alanda rekabet gücünün artırılması önceliğimizdir. Bu çerçevede;

- i) Finansal piyasalar daha etkin izlenecek ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği artırılacaktır.
- ii) Kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde finans sektöründeki tüketici ve yatırımcı haklarını gözeterek şeffaf, adil ve teşvik edici uygulamalar güçlendirilecektir.
- iii) Finans sektörünün düzenleme ve denetimi; uluslararası standartlara ve G-20 platformu öncülüğünde yürütülen çalışmalara uyum gözetilerek geliştirilecektir.
- iv) İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı ihtiyaçlar doğrultusunda yenilenecektir.
- v) Finansal sistemin kapasitesinin ve rekabet gücünün artırılmasına yönelik politikalar geliştirilecek, sektördeki işlem ve aracılık maliyetleri düzenli olarak değerlendirilecektir.
- vi) Finansal araçların vergilendirilmesi kapsamında yapılacak düzenlemelerle ülkemizde gerçekleştirilen finansal işlemlerin çeşitlenmesi desteklenecektir.
- vii) Yurtiçi tasarrufların artırılmasına yönelik olarak finansal piyasa ve araçlar etkin olarak kullanılacak, finansal farkındalığın artırılması çalışmalarına ağırlık verilecektir.
- viii) Yeni piyasa ve ürünler geliştirilerek finansal sistemin derinleşmesine katkı sağlanacaktır.

4. Enerji ve Ulaştırma Altyapısının Geliştirilmesi

a. Enerji

Enerji politikasının temel amacı; artan nüfusun ve büyüyen ekonominin ihtiyaç duyacağı enerjinin, rekabetçi bir serbest piyasa ortamında, sürekli, kaliteli, güvenli ve çevreye uyumlu bir şekilde asgari maliyetle karşılanmasıdır. Bu çerçevede;

- i) Elektrik enerjisi arz güvenliğinin sağlanması ve elektrik üretim, iletim ve dağıtım yatırımlarının arz-talep projeksiyonları çerçevesinde gerçekleştirilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.
- ii) Elektrik dağıtım ve üretim özelleştirmelerinin, piyasada oluşacak fiyat yapısı ve diğer sektörel öncelikler göz önünde bulundurularak yürütülmesine devam edilecektir.
- iii) Elektrik arzında sağlıklı bir kaynak çeşitliliği yaratmak, dışa bağımlılıktan kaynaklanan riskleri azaltmak ve arz güvenliğini artırmak amacıyla nükleer güç santrallerinin kurulması yönünde çalışmalar hızlandırılacaktır.
- iv) Komşu ülkelerle elektrik ticaretinin geliştirilmesi için gerekli altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.

- v) Enerji üretiminde yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması için gerekli tedbirler alınacak ve elektrik üretiminde doğal gazın ve ithal kömürün payı azaltılacaktır.
- vi) Doğal gazın elektrik üretimi haricinde kullanımı, rekabete dayalı olarak tüm illere yaygınlaştırılacak ve mevsimsel talep değişimleri de dikkate alınarak ulusal düzeyde doğal gaz arz güvenliği sağlanacaktır.
- vii) Elektrik iletimi ve dağıtımında kayıp/kaçakların asgari seviyeye indirilmesi; binalar, ulaştırma ve sanayide enerji verimliliğinin artırılması ve buna yönelik finansman imkânlarının geliştirilmesi sağlanacaktır.
- viii) Bölgemizde bulunan enerji (petrol, doğal gaz ve elektrik) kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Türkiye'nin transit güzergâhı ve terminal ülke olması için gerekli çalışmalar sürdürülecektir.

b. Ulaştırma

Ulaştırma sektöründe temel amaç; taşıma türleri arasında dengenin ve birbirini tamamlayıcılığın sağlandığı, kombine taşımacılığın yaygınlaştığı, çağdaş teknoloji ve uluslararası kurallarla uyumlu, çevreye duyarlı, ekonomik, güvenli ve hızlı taşımacılığın yapıldığı bir ulaştırma altyapısının oluşturulmasıdır. Bu çerçevede;

- i) Ulaştırmanın tüm türlerinde trafik güvenliği artırılacaktır.
- ii) AB kaynaklarından azami ölçüde yararlanılarak, ulusal ulaşım ağlarımızın Trans-Avrupa ulaştırma ağlarıyla bütünleşmesi, Türk limanlarının AB deniz otoyollarında ana akslar üzerinde yer alması ve Avrupa Tek Hava Sahasına entegrasyonun sağlanması yönündeki çalışmalara devam edilecektir.
- iii) Bölünmüş yol yapımı çalışmalarına devam edilecek, bitümlü sıcak karışım kaplama yapım çalışmalarıyla karayolu standartları iyileştirilecek, karayolları ağı ile kent içi ulaşımında akıllı ulaşım sistemlerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
- iv) TCDD'nin hizmet kalitesi artırılacak, hızlı trenle yolcu taşımacılığı yaygınlaştırılacaktır. Demiryolu taşımacılığının sektör içindeki payını artırmak ve TCDD'nin kamu üzerindeki mali yükünü azaltmak amacıyla, demiryolu sektörü ve TCDD yeniden yapılandırılacaktır.
- v) Yük taşımacılığında demiryolu ve denizyoluna ağırlık verilecek; iç bölge bağlantıları geliştirilerek limanlar kombine taşımacılık yapılabilen lojistik merkezler haline getirilecektir. Kıyı Yapıları Master Planı ile tespit edilmiş olan liman sahalarında ana limanlar oluşturulacak ve limanların etkin yönetimi sağlanacaktır.
- vi) Orta ve uzun vadeli havaalanı toplam kapasite ihtiyacının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılacak, bölgesel hava taşımacılığının geliştirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.
- vii) Lojistik sektöründe güvenli, ucuz ve hızlı hizmet sağlayan demiryolunu daha yoğun kullanan bir yapılanma geliştirilecektir. Önemli üretim ve tüketim bölgelerinde bölgesel ve küresel ihtiyaçlara cevap verebilecek, ülkemizin ana ihracat sektörlerinin rekabet gücünü destekleyecek lojistik merkezler oluşturulacaktır.
- viii) Kent içi ulaşım altyapı projelerinin planlanması, projelendirilmesi, yapımı ve işletilmesi aşamalarında etkinlik ve verimlilik artırılacaktır.

5. Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi

Kentlerin yaşam standartlarının yükseltilmesi, sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması, yaşanabilir mekânların oluşturulması ve çevrenin korunması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Çevre mevzuatının uygulanmasında etkinliği sağlamak üzere ilgili tüm kurumların kapasiteleri geliştirilecektir.
- ii) İklim değişikliğiyle mücadele kapsamındaki faaliyetler Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi çerçevesinde yürütülecektir.
- iii) Başta biyolojik çeşitlilik olmak üzere doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve ekonomik anlamda değer kazanmasına yönelik çalışmalar yapılarak sürdürülebilir kullanımı sağlanacaktır.
- iv) Su kaynaklarının etkin bir şekilde yönetimi amacıyla idari, yasal ve finansal düzenlemeler gerçekleştirilecektir.
- v) Kentlerin sağlıklı ve yeterli içme suyuna kavuşturulmasına, atık suların arıtılmasına ve yağmur sularının toplanmasına yönelik çalışmalar hızlandırılacaktır.
- vi) Katı atık yönetiminde kaynakta ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak değerlendirilecektir.
- vii) Çevre korumaya yönelik kentsel altyapı hizmetlerinin planlanması, projelendirilmesi, gerçekleştirilmesi ve işletilmesi alanlarında belediyelerin kapasiteleri geliştirilecektir.
- viii) Alt ve orta gelir gruplarının konut ihtiyacının karşılanmasına öncelik verilecek, sağlıklı ve sürdürülebilir yaşam alanlarının oluşturulmasına devam edilecektir.
- ix) Kalkınma ve mekânsal gelişme politikaları arasında uyum artırılarak fiziki planlama, uygulama ve yapılaşma konularında temel ilke ve stratejiler ile standartlar geliştirilecektir.
- x) Çevre ve şehircilik alanındaki yeni yapılanma sonrasında, bu alanda uygulama birliği sağlanması amacıyla imar ve şehircilik mevzuatı, yerindelik ilkesi esas alınarak, etkili izleme ve denetleme mekanizmalarını da içerecek şekilde gözden geçirilecektir.
- xi) Ulusal Kıyı Stratejisi ve Bütünleşik Kıyı Alanı Planlama faaliyetlerine, kıyıların korunması ve dengeli kullanılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
- xii) Afet riski bulunan alanların kentsel estetik ve enerji verimliliği de dikkate alınarak sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amacıyla başlatılan kentsel dönüşüm çalışmalarına hız verilecektir.
- xiii) Afet risklerinin azaltılması, kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve özgün mimariye dayalı kentsel estetiğin sağlanması amacıyla kentsel dönüşüm alanında kapsamlı bir çerçeve mevzuat oluşturulacaktır.

6. Ar-Ge ve Yenilikçiliğin Geliştirilmesi

Ar-Ge çalışmalarının yenilikçi ürün, süreç ve hizmetlere dönüşmesi ve rekabet gücüne katkısının artırılması sürecinde önemli rol üstlenen özel sektörün, yenilik

yeteneğini artırmak, bilim ve teknolojide yetkinleşmek ve bu yetkinliği ekonomik ve sosyal faydaya dönüştürmek bilim ve teknoloji politikasının temel amacıdır. Ar-Ge ve yenilik kapasitesinin güçlü olduğu alanlarda hedef odaklı, ivme kazanılması gereken alanlarda ihtiyaç odaklı, diğer alanlarda ise yaratıcılığın desteklendiği tabandan yukarı yaklaşımlar hayata geçirilerek teknolojik dışa bağımlılığın azaltılmasına, yerli yenilikçi ürünlerin geliştirilmesine ve bilim teknoloji alanında insan kaynağının artırılmasına katkı verilecektir. Bu çerçevede;

- i) Ulusal yenilik sistemindeki aktörler arasında işbirliği geliştirilecek, özel kesimin sistem içerisindeki etkinliği artırılacak ve bu alanda uluslararası işbirliği geliştirilecektir.
- ii) Başta KOBİ'ler olmak üzere, özel kesimin Ar-Ge kapasitesinin ve Ar-Ge'ye olan talebinin yükseltilmesi sağlanacak, yenilik tabanlı girişimcilik destek mekanizmaları artırılacaktır.
- iii) Özel kesim ile üniversiteler ve araştırma kurumları arasındaki işbirliğini geliştirmeye yönelik programlar ve rekabet öncesi Ar-Ge işbirlikleri ile yenilik tabanlı rekabetçi kümelenme çalışmaları desteklenecektir.
- iv) Araştırmacı insan gücü, özel kesimin ihtiyaçları da dikkate alınarak nitelik ve nicelik yönünden geliştirilecek, yurtdışındaki araştırmacıların ülkemize çekilmesi sağlanacaktır.
- v) Araştırma alt yapıları geliştirilecek, etkin kullanımı ve sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

7. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Yaygınlaştırılması

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın ve etkin kullanımıyla bilgi toplumuna dönüşüm sürecinin hızlandırılması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Bilgi toplumu politika ve stratejileri yenilenecek, bunların etkin bir şekilde koordinasyonu, uygulanması ve sonuçlarının izlenmesi sağlanacaktır.
- ii) Elektronik haberleşme sektöründe alternatif altyapı ve hizmetlerin sunumuna önem verilerek sektörde rekabet ortamı geliştirilecektir.
- iii) Elektronik haberleşme sektörüne ilişkin düzenlemeler değişen teknoloji ve pazar yapısının ortaya çıkardığı ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecek, düzenlemelerin zamanında ve etkin şekilde uygulanması sağlanacaktır.
- iv) Fiber optik şebeke altyapısının geliştirilmesi amacıyla, ortak altyapıların kurulumu ve kullanımı teşvik edilecek; yerel yönetimler ile şebeke altyapısı kuran ve işleten kuruluşların desteklenmesi yönünde çalışmalar yürütülecektir.
- v) Elektronik haberleşme altyapısındaki bölgesel farklar azaltılacak, genişbant internet başta olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerine uygun maliyetlerle erişim artırılacaktır.
- vi) Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, toplumun tüm kesimleri tarafından etkin kullanımı sağlanacak ve sayısal uçurum azaltılacaktır.
- vii) Uydu teknolojileri alanında ulusal yetkinliğin güçlendirilmesi ve milli uydu imal edilmesine yönelik çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.

- viii) Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe kamu alımları; sektörün gelişimini destekleyecek, yerli katma değeri ve sektördeki rekabeti artıracak bir politika aracı olarak kullanılacaktır.
- ix) Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe istihdam imkânları ve girişimcilik geliştirilecek, nitelikli insan kaynağı artırılacaktır.
- x) Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe Ar-Ge ve yenilikçilik teşvik edilecek, sektörün yurtdışına açılımı desteklenecektir.
- xi) Posta sektörü kalite, güvenilirlik ve erişilebilirlik esasları çerçevesinde ve rekabetçi bir anlayışla yeniden yapılandırılacak ve sektörde etkin düzenleme ve denetim sağlanacaktır.
- xii) Yayıncılık sektörü uluslararası yükümlülükler de dikkate alınarak geliştirilecektir.

8. Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi

Tarım sektöründe, gıda güvenliği ve güvenilirliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir yapının oluşturulması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Tarımsal destekler, alan ve ürün temelinde farklılaştırılarak üretimde etkinlik, verimlilik ve kaliteyi artırmaya yönelik olarak düzenlenecektir.
- ii) Ürün fiyatları ile üretici gelirlerinde istikrar sağlanmasına yönelik piyasa mekanizmaları geliştirilecek ve üretici örgütleri etkinleştirilecektir.
- iii) Arz açığı olan ürünlerde, ürünler arası üretim dengesi ve piyasalar gözetilerek üretimi artırmaya yönelik destekler sürdürülecektir.
- iv) Bilgi altyapıları başta olmak üzere tarım sektöründe kurumsal ve idari yapılarda dönüşüme öncelik verilecek, tarımsal istatistikler nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir.
- v) Kamu kesiminin bitki ve hayvan sağlığı ile gıda güvenliği hizmetlerine ilişkin kapasitesi geliştirilecek, tarım ve gıda işletmelerinin modernizasyon faaliyetleri desteklenecektir.
- vi) Tarım ürünleri ihracat desteklerinde; katma değeri yüksek, markalı ve nihai tüketiciye yönelik ürünler öncelikli olacaktır.
- vii) Bitkisel üretimde verimliliği artırma amaçlı uygulamalar yaygınlaştırılacak, bitki sağlığı uygulamaları geliştirilecektir.
- viii) Hayvancılıkta; et ve süt piyasalarında istikrarın sağlanması ve besi hayvancılığının geliştirilmesi yönünde yapısal dönüşümü sağlayacak şekilde destekler düzenlenecek, ıslah çalışmalarıyla hastalık ve zararlılarla mücadeleye ve kaliteli yem bitkileri üretiminin artırılmasına öncelik verilecektir.
- ix) Üreticilerin eğitimine ve sektördeki yayım hizmetlerine ilişkin faaliyetler iyileştirilecektir.
- x) Toprak ve su kaynaklarının etkin kullanılması ve korunmasına yönelik yöntem ve araçlara öncelik verilecek, arazi toplulaştırma ve gerekli yasal düzenleme yoluyla işletme ölçekleri büyütülecek, sulama yatırımları yaygınlaştırılacak, sulama sistemleri modernize edilecektir.

- xi) Su ürünleri sektöründe kaynak yönetim sistemine yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek ve yetiştiriciliğin çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.
- xii) Ormanlar; toplum sağlığı ve ihtiyaçları dikkate alınarak sürdürülebilir yönetim anlayışı dâhilinde korunarak değerlendirilecek, ağaçlandırma, iyileştirme ve kent ormancılığı çalışmaları geliştirilecek, çölleşme ve erozyonla mücadele faaliyetleri hızlandırılacaktır.

9. Sanayi ve Hizmetlerde Yüksek Katma Değerli Üretim Yapısına Geçiş Sağlanması

a. Sanayi

İmalat sanayiinde rekabet gücünü artırmak ve dünya ihracatından daha fazla pay almak üzere yüksek katma değerli mal üretimini artırarak yapısal dönüşümün hızlandırılması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Türkiye'nin orta ve yüksek teknoloji ürünlerde üretim merkezi olmasına yönelik yapısal dönüşüme katkı sağlayacak Sanayi Stratejisi ve sektörel stratejilerin hazırlanması ve uygulanmasına devam edilecektir.
- ii) Dışa bağımlılığı yüksek olan sektörlerde geri dönüşüm yatırımlarına özel önem verilecek, Ulusal Geri Dönüşüm Stratejisi oluşturulacaktır.
- iii) Yüksek katma değerli mal üretimi için ürün kalitesini geliştirmek amacıyla laboratuvarların kurulması desteklenecek ve piyasada güvenli ürünlerin yer almasını sağlamak amacıyla mevzuat hazırlıkları tamamlanacak, uygunluk değerlendirme ve piyasa gözetim sistemleri etkinleştirilecektir.
- iv) Yenilikçi fikirlere ve Ar-Ge'ye dayalı katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerin ticarileştirilmesi ve pazarlanma süreçleri desteklenecektir.
- v) Tekstil, hazır giyim, deri, seramik, cam, mobilya, kuyumculuk gibi geleneksel sektörler başta olmak üzere özgün tasarım faaliyetleri özendirilecek, ulusal ve uluslararası marka oluşturulması desteklenecektir.
- vi) KOBİ'lerin büyüme ve birleşmeleri özendirilecek; verimliliklerini artırmaya, iş kurma ve geliştirmeye yönelik faaliyetleri ile bilgi ve iletişim teknolojileri altyapıları desteklenecektir.
- vii) İşletmelerin daha etkin faaliyet sürdürmelerinin sağlanabilmesi amacıyla başta organize sanayi bölgeleri olmak üzere sanayi ve teknoloji bölgesi uygulamaları geliştirilerek etkinlikleri artırılacaktır.
- viii) Savunma sanayiinde; yurtiçi teknoloji, tasarım ve üretim yetenekleri geliştirilecektir.
- ix) Madencilik sektöründe; maden ve jeotermal kaynak arama faaliyetleri ile yurtiçinde ve yurtdışında petrol ve doğal gaz arama-üretim çalışmaları hızlandırılacak, madenlerin katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesine önem verilecektir.

b. Hizmetler

Hizmetler sektöründe ülkemizin rekabet gücünün geliştirilmesi, katma değeri yüksek alanların payının ve istihdamının yükseltilmesi, hizmet ihracatının artırılması ve çeşitlendirilmesi temel amaçtır.

Turizm

Turizm sektöründe, turist başına gelirin ve turist sayısının artırılmasının yanı sıra hizmet kalitesini artıran, pazarlama kanallarını çeşitlendirerek üst gelir gruplarını hedef alan, doğal sermayeyi koruyan ve sürdürülebilir kılan, karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne uygun turizm çeşitlerini öne çıkaran bir yapının oluşturulması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Turizm yatırımları, gelişmiş ve yoğun kullanıma konu olan yörelerden diğer alanlara kaydırılarak çeşitlendirilecek ve turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılması sağlanacaktır.
- ii) Turizm yatırımları, yeşil büyüme yaklaşımı doğrultusunda doğal, tarihi, sosyal ve kültürel çevreyi koruyucu ve geliştirici bir anlayışla ele alınacaktır.
- iii) Uluslararası turizm pazarından alınan payın artırılabilmesi için seçilmiş pazarlar başta olmak üzere tanıtıma ve uluslararası örgütler nezdinde turizm alanında işbirliğine ağırlık verilecektir.
- iv) İstanbul başta olmak üzere gelişme potansiyeli yüksek turizm bölgelerinin kültürel, sosyal ve doğal zenginlikleri sürdürülebilir turizm yaklaşımıyla değerlendirilecek, ulaşım ve teknik altyapı eksiklikleri hızla giderilecektir.

İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

Kaliteye dayalı rekabet ve talep üzerine kurulu, beşeri ve fiziki sermayesi gelişmiş, ileri teknoloji kullanan, çevreye duyarlı ve yüksek hizmet kalitesiyle uluslararası piyasalarda markalaşmış bir sektör yapısı oluşturmak temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Uluslararası standartlarda, fen, sanat ve sağlık kurallarına uygun yapı inşasını teminen denetim etkinleştirilecektir.
- ii) İşgücü belgelendirme ve denetleme faaliyetleri etkinleştirilerek sektörde işgücünün niteliği geliştirilecektir.
- iii) Yurtdışındaki iş hacminin yükseltilmesi amacıyla finansmana erişim ve politik risk sigortası destekleriyle yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin uluslararası rekabet gücü artırılacaktır.
- iv) Teknik müşavirlik hizmetlerine olan talebin niteliği yükseltilerek bu hizmetlerin etkin bir şekilde kullanılması sağlanacak, sektörde tasarım kabiliyetleri geliştirilerek uluslararası rekabet gücü artırılacaktır.
- v) Yapı malzemesi üretiminde kalite artırılacak, yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin yapı malzemesi ve makine-ekipman ihraç potansiyeli yükseltilecektir.

Ticaret Hizmetleri

Ticaret faaliyetlerinde yüksek katma değerli hizmet üretiminin ve verimlilik artışının sağlanması, iş hacminin artırılması, teknoloji kullanımı ve yeniliğin özendirilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Toptan ve perakende ticaret hizmetleri sektöründe; rekabeti ve tüketiciyi koruyan, kayıtdışılığı önleyen, verimlilik ve kaliteyi artıran, hijyen kurallarına uyumu gözetilen ve sektör içi kesimler arasında dengeli gelişmeyi sağlayan bir ortam tesis edilecektir.

- ii) Ticaret hizmetlerini destekleyen fuar alanları, kongre merkezleri, kültür, turizm ve konaklama tesisleri geliştirilecektir.
- iii) Elektronik ticaretin güvenli bir şekilde yapılmasına ve yaygınlaştırılmasına yönelik hukuki ve teknik düzenlemeler yapılacak, girişimcilerin elektronik ticaret yoluyla iç ve dış pazarlara açılması teşvik edilecektir.

B. İSTİHDAMIN ARTIRILMASI

1. İşgücü Piyasasının Geliştirilmesi

İstihdam odaklı sürdürülebilir büyüme çerçevesinde rekabetçi bir ekonomik yapıda ve bilgi toplumuna dönüşüm doğrultusunda istihdam imkânlarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması ve işgücü piyasasının etkinleştirilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Kayıtdışı istihdamı önlemeye ve ilave istihdamı teşvik etmeye yönelik tedbirler alınacaktır.
- ii) İşgücü piyasasında katılıkları azaltmak amacıyla sosyal taraflarla istişare içinde gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- iii) Sosyal diyalog, toplu iş hukuku ve alt işverenlik alanlarında gerekli düzenlemeler yapılacak ve yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu etkin bir şekilde uygulamaya konulacaktır.
- iv) Gençler, kadınlar ve özürllüer başta olmak üzere işgücü piyasasında özel politika gerektiren kesimlere yönelik destekleyici politikalar ilave tedbirler alınarak sürdürülecektir.

2. Eğitimin İşgücü Talebine Duyarlılığının Artırılması

Eğitimin işgücü talebine duyarlılığının artırılması ve işgücü piyasasında talep edilen nitelik ve nicelikte insan gücünün yetiştirilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) İş dünyasının talep ettiği nitelikteki işgücünün yetiştirilmesi amacıyla eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyum; hayat boyu öğrenme perspektifinde girişimcilik kültürünün benimsenmesi ile temel beceri ve yetkinliklerin kazandırılması yoluyla güçlendirilecektir.
- ii) Mesleki eğitimin payı ve kalitesi artırılacak, özel kesim ve meslek örgütlerinin mesleki eğitim sürecine idari ve mali yönden aktif katılımının sağlanması için düzenlemeler yapılacaktır.
- iii) Ulusal Yeterlilik Çerçevesi oluşturularak eğitim ve öğretim programları ulusal meslek standartlarına göre güncellenecek ve uyumlaştırılacaktır.

3. Aktif İşgücü Politikalarının Geliştirilmesi

Bireylerin niteliklerine uygun iş edinmelerini kolaylaştırmak amacıyla beceri ve nitelik düzeylerini artıracak işgücü eğitimlerini, başta iş ve meslek danışmanlığı olmak üzere kamu istihdam hizmetlerini ve iş yaratmayı içeren aktif işgücü programlarının yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesine yönelik hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Aktif işgücü programları, işgücü piyasası üzerindeki etkileri değerlendirilerek, ulusal, bölgesel ve sektörel düzeyde işgücü piyasası ihtiyaç analizleri doğrultusunda yaygınlaştırılacaktır.

- ii) Aktif işgücü programlarının etkin uygulanması amacıyla, İŞKUR'un kurumsal kapasitesini geliştirme çalışmalarına devam edilecek, özel kesim ve ilgili meslek kuruluşlarıyla işbirliği artırılabacaktır.

C. BEŞERİ GELİŞME VE SOSYAL DAYANIŞMANIN GÜÇLENDİRİLMESİ

1. Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi

Düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, yeni fikirlere açık, özgüven ve sorumluluk duygusuna sahip, demokratik değerleri ve milli kültürü özümsemiş, farklı kültürleri yorumlayabilen, paylaşıma ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, bilgi toplumu gereklerine haiz bireyler yetiştirmek eğitim politikasının temel amacıdır. Eğitim sisteminde 12 yıllık kademeli eğitim uygulamasına geçilmiş olması da dikkate alınarak kaliteyi yükselten bir dönüşüm programı kapsamında;

- i) Eğitimde kalite, rekabet, verimlilik ve fırsat eşitliğini artırmaya yönelik olarak okulları merkeze alan bir örgütlenme ve bütçe sistemi çerçevesinde eğitim yönetimi yeniden yapılandırılacaktır.
- ii) Eğitimin her kademesinde alternatif finansman modelleri geliştirilecek, özel sektörün eğitim yatırımları kalite odaklı bir anlayışla teşvik edilecektir.
- iii) Eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranları artırılacak, donanım ve fiziki altyapı geliştirilecek, bilgi ve iletişim teknolojileri etkin bir şekilde kullanılacak, eğitime erişimde bölgeler ve cinsiyet itibarıyla dengesizlikler azaltılacaktır.
- iv) Okul türlerinin azaltıldığı, programlar arası esnek geçişlerin olduğu ve öğrencilerin ruhsal ve fiziksel gelişimleri ile becerilerini artırmaya yönelik sportif, sanatsal ve kültürel aktivitelerin daha fazla yer aldığı, sınav odaklı olmayan bir müfredat dönüşüm programı uygulanacaktır.
- v) Öğretmen yetiştirme ve geliştirme sistemi, öğretmen ve öğrenci yeterliliklerini esas alan bir performans sistemini de içerecek şekilde yeniden yapılandırılacaktır.
- vi) Orta ve yükseköğretimde öğrenci ve öğretim elemanı değişimine ve hareketliliğine yönelik uluslararası programlar artırılarak sürdürülecek ve bu programlara katılım yaygınlaştırılacaktır.
- vii) YÖK, üniversiteler arasında koordinasyon sağlayan, kalite standartlarını belirleyen ve denetleyen bir kurum haline dönüştürülecektir. Üniversitelerin idari ve mali özerklikleri artırılmak suretiyle yükseköğretim sisteminin rekabetçi bir yapıya kavuşması sağlanacaktır.
- viii) Artan üniversite ve öğrenci sayısına bağlı olarak ortaya çıkan öğretim üyesi gereksinimi karşılanacaktır.

2. Sağlık Sisteminin Geliştirilmesi

Sağlık politikasının temel amacı, vatandaşların ekonomik ve sosyal hayata sağlıklı bireyler olarak katılımını sağlamak ve yaşam kalitelerini yükseltmektir. Bu çerçevede;

- i) Sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği, kalitesi ve etkinliği artırılmaya devam edilecektir.

- ii) Koruyucu sağlık hizmetleri g¼c¼lendirilerek yaygınlaştırılacaktır.
- iii) İlaçların etkin ve bilinçli kullanımını sağlamak amacıyla sağlık hizmet sunucularına ve vatandaşlara yönelik bilgilendirme faaliyetleri ve bu alandaki denetimler artırılacaktır.
- iv) Üniversite hastanelerinin yapısal sorunları sistematik ve b¼t¼nsel bir anlayışla ç¼z¼me kavuşturulacaktır.

3. Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla M¼cadele

Gelir dağılımının iyileştirilmesi ile yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan birey ve grupların; ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması, yaşam kalitelerinin y¼kseltilmesi ve toplumla b¼t¼nleřmelerinin sağlanması temel amaçlardır. Bu çerçevede;

- i) Gelir dağılımı, sekt¼rel politikalar ve sosyal transferler aracılığıyla iyileştirilecektir.
- ii) Dezavantajlı gruplar için eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal g¼venlik gibi temel hizmetlere erişilebilirlik artırılacak ve ¼z¼rl¼lerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması için sosyal ve fiziki ç¼vre koşulları iyileştirilmeye devam edilecektir.
- iii) Çalışabilecek durumda olan yoksullara yönelik sosyal yardımlar yoksulluk k¼lt¼r¼n¼n oluşmasını ¼nleyici ve yoksul kesimin ¼retken duruma geçmesini sağlayıcı nitelikte olacak, çalışamayacak durumda olan yoksullar ise d¼zenli sosyal yardımlarla desteklenecektir.
- iv) Aile eğitim programları ve destek hizmetleri yaygınlaştırılacak, kadınlar ekonomik, sosyal ve k¼lt¼rel alanlarda g¼c¼lendirilecek, kadınlara ve çocuklara yönelik şiddete karşı daha yoğun m¼cadele edilecek, dezavantajlı konumdaki çocuklara yönelik ¼nleyici, koruyucu ve rehabilite edici hizmetlerin kalitesi artırılacaktır. Sosyal yardım ve hizmet alanında ailenin ihtiyaçlarına b¼t¼nsel olarak yaklaşan bir sistem kurulacaktır.
- v) Sosyal hizmet sunumunda etkinliğin sağlanması amacıyla nitelikli personel ve ara eleman ihtiyacı giderilecek ve vatandaşların gön¼ll¼ katılımının artırılmasına yönelik mekanizmalar oluşturulacaktır.
- vi) Yaşlılara yönelik sosyal hizmetler çeşitlendirilecek ve geliştirilecektir.

4. Sosyal G¼venlik Sisteminin Etkinliğinin Artırılması

Sosyal g¼venlik sisteminin; n¼fusun t¼m¼n¼ kapsayan, toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılayabilen, mali s¼rd¼r¼lebilirliđe ve etkin denetim mekanizmasına sahip, kaliteli hizmet sunan bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Sosyal sigorta sisteminde bilgi altyapısı g¼c¼lendirilecek, sistem etkili, erişilebilir ve s¼rd¼r¼lebilir hizmet sunan bir yapıya kavuşturulacaktır.
- ii) Sosyal yardım ve istihdam bağlantısı geliştirilerek sosyal g¼venlik sisteminin finansal s¼rd¼r¼lebilirliđi iyileştirilecektir.
- iii) Tamamlayıcı emeklilik ve sağlık sigortası modelleri geliştirilecektir.

5. Kùltürün Korunması, Geliştirilmesi ve Toplumsal Diyalogun Güçlendirilmesi

Toplumsal değişim sürecinde kültürel zenginlik ve çeşitliliğimizin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması temel amaçtır. Bu doğrultuda, kültürel birikimimizin günümüz değerleriyle sentezlenmesi ve farklılıklarımızı zenginliğimiz kabul eden bir anlayışla, ortak kültürel değerlerimiz etrafında tüm bireylerin hoşgörü ve dayanışma içerisinde yaşaması hedeflenmektedir. Bu çerçevede;

- i) Toplumda dayanışma, uzlaşa ve hoşgörü kültürünü besleyen toplumsal kurum ve kaynakların tespiti ile bu kültürü zayıflatan etkenlerin ortaya çıkarılmasına yönelik sosyal araştırmalara öncelik verilecektir.
- ii) Yazılı ve görsel basında ailenin bütünlüğünü ve önemini vurgulayan, tarihimizin önemli şahsiyet, mekân ve olaylarını tanıtan dizi, belgesel, çizgi film gibi yayınlar yaygınlaştırılacaktır.
- iii) Yurtiçi ve yurtdışı kültür mirasımızın envanterinin çıkarılarak dijital ortama aktarılması sağlanacak ve bu mirasın korunmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
- iv) Kültür turizminin geliştirilmesi ve sinema, belgesel film gibi kültür ürünleri üretiminin teşvik edilmesi suretiyle kültür sektörünün ekonomik boyutu güçlendirilecektir.
- v) Türkçenin dil birikimini ortaya çıkaracak, Türk kültür, sanat ve edebiyatının bütün dünyada tanınmasını ve yaygınlaşmasını sağlayacak çalışmalar desteklenecektir.

6. Gençlik Hizmetlerinin ve Spor Faaliyetlerinin Güçlendirilmesi

Gençlerin ekonomik ve sosyal hayat ile karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarını sağlamak ve gençlere yönelik kaliteli hizmetler sunmak temel amaçtır. Sporun geniş kitlelerce bir yaşam tarzı olarak benimsenmesinin sağlanması, farklı spor dallarının yaygınlaştırılması ve uluslararası yarışmalarda başarılı olacak sporcular yetiştirilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Gençlerin talep ve ihtiyaçları dikkate alınarak gençliğe yönelik hizmetlerin kapsamı genişletilecek ve niteliği artırılacaktır.
- ii) Halkın spora olan ilgisini artıracak ve farklı spor dallarını tanıtabak faaliyetler yürütülecektir.
- iii) Uluslararası düzeyde başarılı sporcular yetiştirilmesi için gerekli altyapı ve üstyapı geliştirilecektir.

D. BÖLGESEL GELİŞME VE BÖLGESEL GELİŞMİŞLİK FARKLARININ AZALTILMASI

Bölgesel gelişme politikalarında; bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak, kırsal alanda asgari yaşam standartlarını geliştirmek ve rekabet edebilirliklerini artırmak suretiyle bölgelerin ulusal kalkınmaya, rekabet gücüne ve istihdama katkılarını en üst seviyeye çıkarmak temel amaçtır.

1. Bölgesel Gelişme Politikasının Merkezi Düzeyde Etkinleştirilmesi

- i) Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde koordinasyonu sağlamak, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma

politikaları arasında uyumu güçlendirmek ve alt ölçekli plan ve stratejilere genel çerçeve oluşturmak üzere Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS), çalışmalar tamamlanarak uygulamaya geçirilecektir.

- ii) Merkezi politikalar ile bölgesel gelişme politikaları arasında planlama, uygulama ve izleme bakımından uyum ve koordinasyonu sağlayarak yönetimi geliştirmek amacıyla kurulan Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi faaliyete geçirilecektir.
- iii) Onuncu Kalkınma Planı dönemiyle uyumlu olacak şekilde Düzey 2 bölgelerinde hazırlanacak bölge planları için gereken araştırma, analiz ve strateji çalışmaları kalkınma ajansları koordinasyonunda yürütülecektir.
- iv) Kalkınma Ajansları Yönetim Sisteminin geliştirilmesi çalışmalarına devam edilecektir.
- v) Cazibe merkezlerini destekleme programının uygulanması güçlendirilerek sürdürülecektir.
- vi) Müzakere sürecinin ilerlemesine bağlı olarak, AB bölgesel gelişme politikalarına uyum ve yapısal fonların kullanımına hazırlık için stratejik bir çerçeve oluşturulacaktır.
- vii) AB'den ekonomik ve sosyal uyum alanında sağlanacak fonlar, oluşturulan izleme ve koordinasyon mekanizmasıyla etkili bir şekilde yönetilecektir.

2. Yerel Dinamiklere ve İçsel Potansiyele Dayalı Gelişmenin Sağlanması

- i) Başta bölgesel ve sektörel teşvik politikaları olmak üzere, bölgesel rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik politikalar tasarlanarak etkili bir şekilde uygulanacaktır. BGUS ve bölge planları bölgesel ve yerel nitelikli projeler ve çalışmalar ile mekânsal gelişme öngörülerini için temel referans kaynağı olacaktır.
- ii) Ulusal ve bölgesel düzeyde rekabet gücü taşıyan sektörlerle odaklı ve yerel girişimleri öne çıkaran yenilikçi kümelenme politikaları geliştirilecek, bu kapsamda bir yönetim ve destekleme mekanizması kurulacaktır. Bölgesel Gelişme Komitesi tarafından işbölümü ve işbirliğinin esasları belirlenecektir.
- iii) Yerel uzmanlaşmaya dayalı ve üniversite-iş dünyası işbirliğini merkeze alan, model niteliğinde bir bölgesel yenilik sistemi geliştirilecektir.
- iv) Bölgesel potansiyeli ve yerel işgücü piyasası özelliklerini dikkate alan ve yerel düzeyde ekonomik dönüşümü destekleyen başta bölgesel girişim sermayesi ve kredi garanti fonu olmak üzere girişimcilik, finansman, işletme ve organizasyon modelleri oluşturulacaktır. Bu kapsamda, yerel düzeydeki koordinasyon ve işbirliği kalkınma ajanslarınca sağlanacaktır.
- v) Sanayinin yapısal dönüşümüne katkı sağlayacak Sanayi Stratejisi başta olmak üzere, mevcut sektörel stratejilerin hedeflerine ulaşması için bölge düzeyinde sektörel üretim faktörleri altyapısı ve potansiyeli belirlenecek, sektörlerle yönelik modelleme ve kapasite geliştirme çalışmaları yapılacaktır.
- vi) Kalkınma ajansları bünyesinde kurulan Yatırım Destek Ofislerinin görev tanımları yeniden belirlenecek ve "tek pencere ofis" işlevlerini güçlendirecek düzenlemeler yapılacaktır.

3. Yerel Düzeyde Kurumsal Kapasitenin Artırılması

- i) Büyükşehir belediyelerinin sayısı artırılacaktır. Bunların bulunduğu illerde yerel yönetimler yeniden yapılandırılacaktır.
- ii) DAP, DOKAP, KOP Bölge Kalkınma İdarelerinin kurumsallaşması gerçekleştirilecektir. Bu bölgelerde eylem planları hazırlanarak uygulamaya konulacak, uygulamanın izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanacaktır.
- iii) Merkezi ve yerel düzeyde kurum ve kuruluşlar arası koordinasyon ve karar alma süreçleri desteklenecek ve merkez-yerel arasında bilgi akışını güçlendirmek üzere oluşturulan İl Koordinasyon ve İzleme Sisteminin (İKİS) uygulanması yaygınlaştırılacaktır.
- iv) Kalkınma çalışmaları ve program/proje uygulamalarında mahalli idare ve birliklerin teknik, mali ve kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir.
- v) Kalkınma ajanslarının, AB ile mali işbirliği kapsamında sağlanacak fonların kullanımındaki etkinliği artırılacak ve AB fonlarının kullanımında aracı kurum rolü üstlenmelerine yönelik hazırlık çalışmaları yürütülecektir.

4. Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması

- i) Kırsal alana yönelik politika dokümanları ile mali destek programlarının tasarımı, Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013) aracılığıyla ilgili kurumlar arasında tesis edilmiş bulunan işbirliği ve koordinasyon süreçlerine göre sonuçlandırılacaktır.
- ii) Kırsal Kalkınma Planında belirlenen önceliklerle uyumlu şekilde tasarlanacak istihdam odaklı kırsal kalkınma projeleri, bölgesel gelişme politikaları çerçevesinde daha etkili şekilde uygulanacaktır.
- iii) Farklı kurumlar tarafından uygulanan tarım ve kırsal kalkınma mali destek programları arasında uyum ve tamamlayıcılık ilkeleri gözetilerek kamu kaynaklarının etkinliği artırılacaktır.
- iv) Kırsal alan ve kent tanımları, kırsal alanda gelişmeyi izlemeye olanak tanıyacak şekilde yeniden düzenlenerek mekânsal gelişme ve bölgesel/yerel kalkınma politikalarında kır-kent bütünleşmesi desteklenecektir.
- v) Köy Kanunu yenilenecek ve kırsal alanda yerleşme ve yapılaşmaya ilişkin diğer mevzuat çalışmaları da tamamlanarak uygulama projeleri hayata geçirilecektir.
- vi) Zorunlu nedenlerle yaşadıkları yerlerden ayrılan vatandaşlara, kendi istekleri doğrultusunda, eski veya yeni yerleşim yerlerinde yaşamlarını sürdürebilecekleri koşullar oluşturulmaya devam edilecektir.
- vii) Kırsal alanda dezavantajlı konumdaki grupların durumunun iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi için önlemler alınacaktır.
- viii) Kırsal kesimde internet erişimi güçlendirilecek ve bu kesime yönelik hizmetlerin geliştirilmesi ve yararlanıcılara ulaştırılmasında bilgi ve iletişim teknolojileri etkili bir şekilde kullanılacaktır.

E. KAMU HİZMETLERİNDE KALİTE VE ETKİNLİĞİN ARTIRILMASI

1. Politika Oluşturma ve Uygulama Kapasitesinin Artırılması

Kamu yönetimi reform süreci ile kamu idarelerinde stratejik yönetimin gerektirdiği dönüşümün sürdürülmesi, yönetsel kararların stratejik planlara dayanan, orta ve uzun vadeli bakış açısıyla şekillendirilmesi ve bütçenin, uygulanacak politikaların maliyeti, etkilediği kesimler ve fırsat maliyeti de dikkate alınarak kamu idarelerinin performansını gösterecek bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Kamu idarelerinde daha verimli, etkili ve uygulanabilir stratejik planların hazırlanmasına yönelik çalışmalar yapılacak, katılımcı mekanizmalar güçlendirilecektir.
- ii) Kamu yönetiminde stratejik planlar ve performans programları çerçevesinde ölçme, izleme, değerlendirme süreçleri geliştirilecektir.
- iii) Kamu idarelerinde mevcut idari ve beşeri kapasite, stratejik yönetim anlayışı doğrultusunda nitelik ve nicelik yönünden geliştirilecek, yönetim kültürünün yeni yapıya uyarlanmasına yönelik programlar düzenlenecektir.

2. Kamu Kesiminde İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi

Kamu kurum ve kuruluşlarında etkili bir insan kaynağı planlamasının yapılması, hizmet gereklerine uygun sayı ve nitelikte personel istihdamının sağlanması ve bu personele yönelik etkin bir denetim ve değerlendirme mekanizması oluşturarak verimliliğin artırılması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Kamu personeli bilgi sisteminin oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
- ii) Kamuda insan kaynakları yönetiminin etkinleştirilmesi, performans sisteminin oluşturulması ve hizmet içi eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.

3. e-Devlet Uygulamalarının Yaygınlaştırılması

Vatandaş ve iş dünyasının gereksinimleri doğrultusunda, çeşitli kanallardan bütünleşik hizmet sunumunun sağlanacağı bir e-devlet yapısının oluşturulması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) e-Devlet politika ve stratejileri, yenilenecek Bilgi Toplumu Stratejisi çerçevesinde şekillendirilecektir.
- ii) e-Devlet proje ve uygulamaları bütünsel ve bilgi paylaşımını esas alan bir anlayışla koordine edilecektir.
- iii) e-Devlet uygulamalarının hayata geçirilmesi için gerekli temel bilgi sistemleri ile ortak altyapı ve hizmetler geliştirilecektir.
- iv) Kamu hizmetlerinin elektronik ortama taşınmasında iş süreçleri; idari ve mali yüklerin azaltılması, mükerrerliklerin giderilmesi ve birlikte çalışabilirliğin sağlanması yönünde iyileştirilecektir.
- v) e-Devlet uygulamalarında kullanıcı odaklılık, kullanıcı memnuniyeti, kişisel bilgi mahremiyeti, bilgi güvenliği, katılımcılık ve şeffaflık gözetilecektir.
- vi) Kamu sektörü bilgisinin paylaşımı ve yeniden kullanımına ilişkin politikalar geliştirilecektir.

4. Adalet Sisteminin İyileştirilmesi

Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkeleri çerçevesinde adalet hizmetlerinin daha adil, hızlı, etkin, güvenli ve isabetli şekilde sunulması, yargılamanın işleyişinde ve temel unsurlarında hizmet kalitesini artırıcı çabaların sürdürülmesi, ekonomik ve sosyal düzenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde hukuk kurallarının araç olarak kullanılması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Adalet hizmetlerinde, AB uygulamaları da dikkate alınarak, hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılacak, beşeri ve fiziki altyapı geliştirilecektir.
- ii) Yargı Reformu Stratejisi ve Eylem Planı güncellenecek, bu çerçevede gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler hayata geçirilecektir.

5. Güvenlik Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi

Demokratik değerleri ve insan haklarını koruyucu, özgürlük için güvenlik yaklaşımıyla toplumun desteğini ve katılımını sağlayan bir güvenlik hizmetinin sunulması temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Koruyucu ve önleyici kolluk hizmetleri ile istihbarat faaliyetleri güçlendirilecek, güvenlik amaçlı haberleşme imkânları ve kriminal altyapı geliştirilecek, güvenlik güçleri arasında koordinasyon etkin bir şekilde sağlanacaktır.
- ii) Başta terör ve terörizmin finansmanı olmak üzere, yasa dışı göç hareketleri, organize ve mali suçlar, bilişim suçları, uyuşturucu kullanımı ve ticareti ile etkin bir şekilde mücadele edilmesine ve sınır güvenliğinin yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.

6. Doğal Afetler

Afet yönetiminin merkezi ve yerel düzeyde, yeterli, etkin ve bütünsel bir kapsamda yürütülmesi temel amaçtır. Bu çerçevede;

- i) Ulusal afet yönetiminin iyileştirilmesine yönelik kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılacaktır.
- ii) Ülke genelinde doğal afet riski taşıyan yerleşim yerleri afet risk düzeyine göre önceliklendirilecek, riskin planlı bir şekilde azaltılmasına yönelik teknik ve mali çalışmalar sonuçlandırılacak, halkın bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.
- iii) Merkezi ve yerel düzeyde gerçekleştirilecek afet riski azaltma çalışmaları bir bütünlük içerisinde yürütülecektir.

Ek Tablo 1: Temel Ekonomik Büyüklükler

	2012	2013	2014	2015
BÜYÜME				
GSYH (Milyar TL, Cari Fiyatlarla)	1.435	1.571	1.740	1.933
GSYH (Milyar Dolar, Cari Fiyatlarla)	799	858	919	998
Kişi Başına Milli Gelir (GSYH, Dolar)	10.673	11.318	11.982	12.859
GSYH Büyümesi ⁽¹⁾	3,2	4,0	5,0	5,0
Toplam Tüketim ⁽¹⁾	1,0	3,1	4,3	4,3
Kamu	3,9	3,6	3,4	3,3
Özel	0,6	3,1	4,4	4,4
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı ⁽¹⁾	-0,5	6,8	6,7	6,2
Kamu	5,4	5,4	5,1	2,4
Özel	-1,7	7,1	7,0	7,0
Toplam Yurtiçi Tasarruf / GSYH (%)	14,3	15,0	15,7	16,7
Kamu	2,4	2,0	2,3	2,6
Özel	11,9	13,0	13,3	14,0
Toplam Nihai Yurtiçi Talep ⁽¹⁾	0,6	4,0	4,9	4,8
Toplam Yurtiçi Talep ⁽¹⁾	-0,1	3,9	5,0	5,1
İSTİHDAM				
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	74.885	75.811	76.707	77.601
İşgücüne Katılma Oranı (%)	49,6	49,6	49,7	49,8
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	24.728	25.223	25.728	26.243
İstihdam Oranı (%)	45,2	45,3	45,3	45,5
İşsizlik Oranı (%)	9,0	8,9	8,8	8,7
DIŞ TİCARET				
İhracat (FOB) (Milyar Dolar)	149,5	158,0	172,3	187,1
İthalat (CIF) (Milyar Dolar)	-239,5	-253,0	-272,2	-291,2
Enerji İthalatı (27. Fasıll, Milyar Dolar)	59,1	59,6	62,6	65,4
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	-90,0	-95,0	-99,9	-104,1
Turizm Gelirleri (Milyar Dolar)	23,5	25,4	27,0	28,4
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-58,7	-60,7	-63,6	-64,7
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	-7,3	-7,1	-6,9	-6,5
Dış Ticaret Hacmi / GSYH (%)	48,7	47,9	48,4	47,9
İhracat / İthalat (%)	62,4	62,5	63,3	64,3
Ham Petrol Fiyatı-Brent (Dolar/varil)	112,1	110,0	110,0	110,0
ENFLASYON				
GSYH Deflatörü	7,1	5,3	5,5	5,8
TÜFE Yıl Sonu % Değişme	7,4	5,3	5,0	5,0

(1) Sabit fiyatlarla yüzde değişimi göstermektedir.

Ek Tablo 2: Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Milyar TL)

	2012	2013	2014	2015
Kamu Kesimi Genel Dengesi	-24,8	-23,4	-18,8	-17,3
Genel Devlet	-22,8	-23,6	-20,9	-17,8
Merkezi Yönetim Bütçesi	-33,5	-33,9	-35,5	-34,3
Mahalli İdareler	1,1	-1,2	1,6	1,6
Bütçe Dışı Fonlar	1,2	1,0	1,1	1,3
İşsizlik Sigortası Fonu	8,0	10,3	11,7	13,4
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-0,4	-3,3	-5,5	-8,0
Genel Sağlık Sigortası	0,4	3,3	5,5	8,0
Döner Sermayeli Kuruluşlar	0,4	0,2	0,2	0,2
KİT'ler	-2,0	0,2	2,1	0,6
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	7,7	12,9	17,8	22,0
Faiz Giderleri Hariç Kamu Kesimi Dengesi	26,1	31,7	38,3	42,3
Faiz Gideri ve Özelleştirme Geliri Hariç K. K. Dengesi	24,7	22,2	28,1	33,1
	(GSYH'ya Oran, %)			
Kamu Kesimi Genel Dengesi	-1,7	-1,5	-1,1	-0,9
Genel Devlet	-1,6	-1,5	-1,2	-0,9
Merkezi Yönetim Bütçesi	-2,3	-2,2	-2,0	-1,8
Mahalli İdareler	0,1	-0,1	0,1	0,1
Bütçe Dışı Fonlar	0,1	0,1	0,1	0,1
İşsizlik Sigortası Fonu	0,6	0,7	0,7	0,7
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	0,0	-0,2	-0,3	-0,4
Genel Sağlık Sigortası	0,0	0,2	0,3	0,4
Döner Sermayeli Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0
KİT'ler	-0,1	0,0	0,1	0,0
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	0,5	0,8	1,0	1,1
Faiz Giderleri Hariç Kamu Kesimi Dengesi	1,8	2,0	2,2	2,2
Faiz Gideri ve Özelleştirme Geliri Hariç K. K. Dengesi	1,7	1,4	1,6	1,7
Vergi Yüğü (Red ve İadeler Dahil)	27,2	28,2	27,9	27,5
Vergi Yüğü (Red ve İadeler Hariç)	20,0	20,8	20,5	20,2

Ek Tablo 3: Genel Devlet Dengesi

(Milyar TL)

	2012	2013	2014	2015
GELİRLER	530,7	595,3	647,2	706,8
Vergiler	286,1	325,7	356,5	389,7
Vergi Dışı Normal Gelirler	27,4	22,9	26,4	30,3
Faktör Gelirleri	80,4	84,7	87,3	93,4
Sosyal Fonlar	135,3	152,5	166,9	184,2
Özelleştirme Gelirleri	1,4	9,5	10,1	9,2
HARCAMALAR	553,5	618,9	668,1	724,6
Cari Harcamalar	251,0	277,7	300,6	325,3
Yatırım Harcamaları	49,8	53,2	61,3	67,1
Transfer Harcamaları	252,6	288,1	306,2	332,3
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0
GENEL DEVLET DENGESİ	-22,8	-23,6	-20,9	-17,8
Faiz Giderleri	50,5	54,6	56,5	59,1
Faiz Giderleri Hariç Denge	27,7	31,0	35,6	41,3
Özelleştirme Gelirleri Hariç Denge	-24,2	-33,1	-31,0	-27,0
Faiz Gideri ve Özelleştirme Geliri Hariç Denge	26,3	21,5	25,5	32,1
				(GSYH'ya Oran, %)
GELİRLER	37,0	37,9	37,2	36,6
Vergiler	19,9	20,7	20,5	20,2
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,9	1,5	1,5	1,6
Faktör Gelirleri	5,6	5,4	5,0	4,8
Sosyal Fonlar	9,4	9,7	9,6	9,5
Özelleştirme Gelirleri	0,1	0,6	0,6	0,5
HARCAMALAR	38,6	39,4	38,4	37,5
Cari Harcamalar	17,5	17,7	17,3	16,8
Yatırım Harcamaları	3,5	3,4	3,5	3,5
Transfer Harcamaları	17,6	18,3	17,6	17,2
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0
GENEL DEVLET DENGESİ	-1,6	-1,5	-1,2	-0,9
Faiz Giderleri	3,5	3,5	3,2	3,1
Faiz Giderleri Hariç Denge	1,9	2,0	2,0	2,1
Özelleştirme Gelirleri Hariç Denge	-1,7	-2,1	-1,8	-1,4
Faiz Gideri ve Özelleştirme Geliri Hariç Denge	1,8	1,4	1,5	1,7
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku	36,5	35,0	33,0	31,0

Ek Tablo 4: Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri

(Milyar TL)

	2012	2013	2014	2015
HARCAMALAR	362,7	404,0	436,8	471,2
Faiz Hariç Harcamalar	313,7	351,0	381,8	413,7
Faiz Giderleri	49,0	53,0	55,0	57,5
GELİRLER	329,2	370,1	401,4	436,8
Genel Bütçe Gelirleri	319,1	359,0	389,3	423,9
Vergi Gelirleri	278,8	317,9	347,0	379,4
Özel Bütçe. İdr. ve Düz. Den. Kurum Geliri	10,1	11,1	12,1	13,0
BÜTÇE DENGESİ	-33,5	-33,9	-35,5	-34,3
FAİZ DIŞI DENGE	15,5	19,1	19,5	23,2

PROGRAM TANIMLI HARCAMALAR	313,6	351,0	381,8	413,6
PROGRAM TANIMLI GELİRLER	316,2	359,0	391,5	427,6
PROGRAM TANIMLI DENGE	2,6	8,0	9,7	14,0

(GSYH'ya Oran, %)

HARCAMALAR	25,3	25,7	25,1	24,4
Faiz Hariç Harcamalar	21,9	22,3	21,9	21,4
Faiz Giderleri	3,4	3,4	3,2	3,0
GELİRLER	22,9	23,6	23,1	22,6
Genel Bütçe Gelirleri	22,2	22,8	22,4	21,9
Vergi Gelirleri	19,4	20,2	19,9	19,6
Özel Bütçe. İdr. ve Düz. Den. Kurum Geliri	0,7	0,7	0,7	0,7
BÜTÇE DENGESİ	-2,3	-2,2	-2,0	-1,8
FAİZ DIŞI DENGE	1,1	1,2	1,1	1,2

PROGRAM TANIMLI HARCAMALAR	21,9	22,3	21,9	21,4
PROGRAM TANIMLI GELİRLER	22,0	22,8	22,5	22,1
PROGRAM TANIMLI DENGE	0,2	0,5	0,6	0,7